

CUMHURİYET HALK PARTİSİ KONGRELERİ VE PARTİ İÇİ İŞLEYİŞ (1930-1949): KÜTAHYA ÖRNEĞİ

Hasan YAPICI*

Öz

Milli Mücadelenin kazanılmasının akabinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından Halk Fırkasına dönüştürülmesi ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan sürecin ardından 1950 yılına kadar tek başına iktidarda kalan CHP, bu süreçte Türkiye'nin siyasi, sosyal ve iktisadi yapısını Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde şekillendirmeye çalışmıştır. Ülkeyi idare etmesinin yanı sıra bir nevi toplum mühendisliği görevini üstlenmiş olan parti, Türk modernizasyonunu en etkin ve hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmek için süreç içerisinde çıkartmış olduğu kanunlarla birlikte asıl olarak yerel örgütlenmelerini kullanmıştır. Özellikle CHP'nin yerel örgütlemelerinde gerçekleşen kongreler, ortaya çıkan dilekler veya diğer durumlar toplumun Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde istenilen noktaya ulaşıp ulaşmadığını, sosyo-ekonomik yaşamın yaşanılan olay ve olgular karşısında nasıl gelişme kaydettiğini ifade etme açısından önem arz etmektedir. Milli Mücadele sürecine maddi ve manevi desteği büyük olan Kütahya, CHP'nin 1924 yılından başlamak üzere yerel örgütlenmelerini oluştururken bu örgütlemelere ilk olarak eklenen şehirlerden biri olmuştur. Dolayısıyla 1950 yılına kadar Türkiye'de siyasetin en etkin olarak işlev gördüğü şehirlerden biri haline dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı; tarih boyunca egemenliği altında olduğu devletler açısından önem arz etmiş olan Kütahya'nın tek parti döneminde; Cumhuriyet Halk Partisinin yapmış olduğu kongreleri bağlamında şehri nasıl yönettiği ve parti içi işleyiş açısından neler yaptığını belgeler etrafında dönemin yerel ve ulusal basını da kullanarak parti teşkilatı içerisinde yer alan kişilerin aileleri ile yapılan mülakatlar ekseninde ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tek Parti Dönemi, Cumhuriyet Halk Partisi, Yerel Örgütlenme, Kütahya, Kongreler.*

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kütahya. E-posta: hasan.yapici@dpu.edu.tr ORCID: 0000-0003-3308-9024
(Makale Gönderim Tarihi: 18.09.2023 - Makale Kabul Tarihi: 23.10.2023)

Abstract

Republican People's Party Congresses and functioning within the party (1930-1949): The Case of Kütahya

After the victory of the National Struggle, the Anatolian and Rumelian Defense of Rights Association was transformed into the People's Party by Mustafa Kemal Atatürk, and the Republican People's Party (CHP) was established. After the process that started with the proclamation of the Republic, the CHP, which remained in power alone until 1950, tried to shape Turkey's political, social and economic structure within the framework of the Republican ideology. The party, which undertook the task of a kind of social engineering in addition to administering the country, mainly used its local organizations together with the laws it had enacted in the process in order to realize the Turkish modernization in the most efficient and rapid manner. In particular, congresses held in the local organizations of the CHP, wishes or other situations are important in terms of expressing whether the society has reached the desired point within the framework of the Republican ideology and how socio-economic life has developed in the face of events and phenomena. Kütahya, which had great material and moral support to the National Struggle process, was one of the first cities to be added to these organizations while forming the local organizations of the CHP starting from 1924. Therefore, until 1950, it became one of the cities where politics functioned most effectively in Turkey. The aim of this study; During the single-party period of Kütahya, which has been important for the states under its rule throughout history; The aim is to reveal how the Republican People's Party governed the city in the context of its congresses and what it did in terms of internal party functioning, using the local and national press of the period around the documents, in the axis of interviews with the families of the people in the party organization.

Keywords: *One-Party Period, Republican People's Party, Local Organization, Kütahya, Congresses*

Giriş

I. Dünya Savaşının neticelenmesinin ardından Osmanlı İmparatorluğu ile Mondros Mütarekesi imzalanmış ve bu mütarekenin akabinde hızlı bir şekilde işgaller başlamıştır. Bu durum ise imparatorluğun sonunun geldiğinin en net göstergesi olmuştur. Bilindiği üzere bu işgaller imza edilen antlaşmanın 7. maddesi gereğince yapılmıştır.¹ İşgallerin başlaması kısa zamanda tepkilere neden olmuş ve başlangıçta bölgesel olarak ortaya çıkan kurtuluş çareleri, Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayininin² ardındaki süreçte ulusal görünüme kavuşmuştur. Amasya Genelgesi'nin ardından Erzurum Kongresi ve nihayetinde Sivas Kongresi ile birlikte Millî Mücadele'nin yol haritası çizilmiştir. Sivas'ta hem ülkenin geleceği hem de bu geleceğe tesir edecek olan kararların alınmış olması bunun temel nedenidir. Bu noktada Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması çok önemlidir.³ Millî

¹ Mondros Ateşkes Antlaşması veya Akşin'in ifadesi ile *Mondros Bırakışması* 30.10.1918 tarihinde imza edilmiştir. Antlaşmanın birçok önemli maddesi olmasına karşın İmparatorluk için hayati derecede önemli olan maddesi 7. Maddedir. Nitekim bu maddeye göre galipler, İmparatorluk sınırları içerisinde istedikleri yeri işgal edebileceklerdir. Akşin, 2008, s.69. İmparatorluğun savaştan çekilmesi için ayrıca bkz. Armaoğlu, 2012, s.184-185.

² Bölgesel kurtuluş çareleri için bkz. Mumcu, 1982, s.30. Mustafa Kemal Paşa'nın tayin kararı için bkz. Jaeschke, 2011, s.109.

³ Sivas Kongresi ve kararları için bkz. Atatürk, 2015, s.88., Akşin, 2010, s.469-473.

*Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli
Örneği*

Mücadele’de bu cemiyet en aktif rolü üstlenmiş ve dolayısıyla vatanın kurtuluşu için hizmet etmiştir. Bu nedenden ötürü Mustafa Kemal Paşa ileriki süreçte cemiyeti partiye çevirmiş ve dolayısıyla da bu partinin (Cumhuriyet Halk Fırkası) ilk kurultayını Sivas Kongresi olarak işaret etmiştir.⁴

Sivas Kongresinin ardından Meclis’in açılışı ile işler tamamen farklı bir boyut kazanmıştır. Meclis-i Mebusan’ın dağılması (Son Osmanlı Meclisi) ve 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisinin (BMM) açılışının akabinde o yıl Ankara Hükümeti isyanlarla uğraşmış ve dolayısıyla düzeni sağlamaya çalışmıştır. Bu arada düzenli ordunun kurulmasının elzem olduğu anlaşılmış ve dolayısıyla düzenli ordu hazırlanmıştır.⁵ Bundan sonraki süreçte ise düzenli ordunun sayesinde zafer elde edilmiştir. Millî Mücadele sürecinde önemli çarpışmaların yaşandığı şehirlerden biri de Kütahya ve çevresidir.⁶ Bu süreçte Kütahya ve halkı Millî Mücadeleye destek olmuştur.⁷ Bu bağlamda hem halkın destek olması hem de savaşın bölge ve çevresinde sonuçlanması açısından bu şehir, Millî Mücadele tarihi bağlamında önem arz eden yerlerden birini ifade etmektedir.

Millî Mücadelenin Türkiye açısından tam bir başarı ile sonuçlandırılmasının ardından siyasi arenada işler değişmiş ve BMM içerisindeki muhalefet şiddetlenmiştir.⁸

---

⁴ On Beşinci Yıl Kitabında “*Yaratıcı şef... Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurduğu zaman Cumhuriyet Halk Partisinin de temellerini atmış bulunuyordu*” şeklinde ifade edilmek istenen nokta tam da bu duruma işaret etmektedir. Bkz. Cumhuriyet Halk Partisi, 1938, s.3. Bunun dışında Cemiyetin hem ülke hem de Cumhuriyet Halk Fırkası açısından önemi bağlamında bkz. Uyar, 1999, s.67.

⁵ Bu süreçteki isyanlar için bkz. Atatürk, 2015, s.341-346., Düzenli ordunun kuruluşu için bkz. Akşin, 2008, s.95-96.

⁶ Hatta Yunan Kralı bile Savaş Meclisini Kütahya’da toplamıştır. Mubahat Erdoğan, 2006, s.v.

⁷ İzmir’in işgalinin akabinde diğer işgal bölgelerinde de olduğu gibi Kütahya’da da Kuva-yı Milliye teşkilatı hızlı bir biçimde örgütlenmiş ve halk da maddi ve manevi olarak bütün gücüyle bu teşkilata destek olmuştur. Buna örnek vermek gerekirse; İsmail Hakkı Bey (Kütahya Millî Alay Kumandanı) çadır ihtiyacı karşısında şehirde tellallar dolaştırmış ve halktan çadır talebinde bulunmuştur. Nitekim Kütahya halkı da çok kısa bir süre zarfında 400 adet çadırı bağışlamıştır. Fakat yapılan savaşlar neticesinde bilindiği üzere Kütahya 1921 yazında işgal edilmiş ve bu işgal ancak Başkumandan Meydan Muharebesi ile sona ermiştir. Millî Alayın çadır ihtiyacı için bkz. Uzunçarşılı, 1932, s.190. Ayrıca bkz. Metin, 2021, s.207.

⁸ Birinci Meclis her düşünceden vekillerin yer aldığı bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla aslında başlangıcından itibaren meclis içerisinde gruplar ve buna bağlı olarak muhalefet/hizipleşme/kutuplaşma vardır. Fakat başlangıçta aralarındaki muhalefet şiddetli bir şekilde gelişme kaydetmemiştir. Bunun nedeni önceliğin ülkenin kurutuluşu olmasıdır. Bu muhalefet ilk olarak Sakarya Savaşı öncesi Başkumandanlık meselesi ile kendisini ciddi bir biçimde hissettirmiş, savaşın kazanılmasının ardından ise (özellikle Lozan görüşmelerine gidecek olan Heyetin belirlenmesi konusunda) muhalefet daha da derinleşmiştir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde asıl olarak meclis içerisindeki muhalefet iki grup arasında yaşanmıştır. Bunlardan Birinci Grup olarak da bilinen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (A-RMHG) Mayıs 1921’de kurulurken buna karşılık Temmuz 1922’de İkinci grup oluşturulmuştur. Başkumandanlık Kanunu için bkz. Yaman, 1992, s.85., Lozan Görüşmelerinde

Bu nedenle Meclis'in çalışma hızı yavaşlamıştır. Nihayetinde Mustafa Kemal (Atatürk) daha 1922 yılında bir Halk Fırkasının kurulacağını ifade etmiş ve ardından yaptığı yurt gezisi ile halkın fikrini almıştır.⁹ Nisan 1923'te Meclis'in seçim kararı almasının akabinde (Atatürk) 9 Umdeyi¹⁰ yayınlanmıştır. Seçime bu program çerçevesinde katılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu seçimi kazanmıştır. Seçimin kazanılmasının ardından Halk Fırkası'nın kuruluş süreci hızlanmış ve neticede 9 Eylül'de partinin nizamnamesi kabul edilmiş ve Ekim ayında kuruluş dilekçesi İçişleri Bakanlığına verilerek parti resmi olarak kurulmuştur.¹¹ Bu çalışmanın amacı; tarih boyunca egemenliği altında olduğu devletler açısından önem arz etmiş olan Kütahya'nın tek parti döneminde; Cumhuriyet Halk Partisinin yapmış olduğu kongreleri bağlamında şehri nasıl yönettiği ve parti içi işleyiş açısından neler yaptığını belgeler etrafında dönemin yerel ve ulusal basınına da kullanarak, parti teşkilatı içerisinde yer alan kişilerin aileleri ile yapılan mülakatlar ekseninde ortaya koymaktır.

Çok Partili Siyasi Hayata Kadar Cumhuriyet Halk Partisi ve Kütahya (1930-1945)

Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF)¹² kurulmasının ardından, 29 Ekim'de Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle partinin ülke genelinde örgütlenmesi başlamıştır. Bilindiği üzere Mustafa Kemal (Atatürk) rejimin değiştiği gün yeni rejimin reisi seçilmiştir. 19.11.1923 tarihinde ise İsmet (İnönü) bizzat (Atatürk) tarafından parti Genel Başkan Vekillğine atanmıştır. Partinin taşrada örgütlenmesinin gerçekleşmesi için (İnönü) de bundan bir gün sonra bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezlerine "*...Bütün vatana kurtuluş ve bağımsızlığı getiren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, barış döneminin feyizli gelişmelerini sağlamaya çalışmak üzere, bugünden itibaren Halk Fırkasına dönüşecek ve cemiyetin bütün yönetim kurulları, Halk Fırkası yönetim kurulları olarak göreve devam edeceklerdir....*"¹³ yollamış olduğu genelge ile ARMHC'nin Halk Fırkasına dönüştüğünü bildirmiştir. Nitekim hem kuruluş aşamasında ilk nizamnamenin 9 Eylül'de hayat bulması, Millî Mücadele'nin lideri olan Mustafa Kemal (Atatürk)'ün partinin lideri olması, hem de Millî Mücadele'nin kazanılmasındaki en etkili grubun Halk Fırkası ile özdeşleşmesi CHF'nin meşruti temellerini Millî Mücadele'ye dayandırdığını net bir şekilde ifade etmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ilk kurultayını Sivas Kongresi olarak kabul etmesinin sebebi de bu durumdan kaynaklanmaktadır. Fakat burada CHP'nin kuruluşundan itibaren iktidarını devredene kadar (1950) hem otoriter hem de merkezîyetçi olduğunu söylemeden geçmemek gerekir. Bu bağlamda Uyar, CHP'nin

---

yaşanan tartışmalar ve yapılan oylama için bkz. Salman Bolat ve Demirarslan, 2013, s.33. Birinci ve İkinci Grup için bkz. Demirel, 2003, s.212, 380-394.

⁹ Tunçay, 1999, s.40

¹⁰ 9 Umde için bkz. Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.516-517.

¹¹ Bila, 2008, s.36-37, Tunçay1999., s.49-50.

¹² Partinin başına Cumhuriyet kelimesi 10.11.1924 tarihinde eklenmiştir. Bunun dışında dördüncü kurultayda da Fırka kelimesi partiye dönüşmüştür. Uyar, 1999, s.75.

¹³ Akt. Bila, a.g.e., s.39.

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli Örneği

örgüt yapısını belirli farkları olmakla birlikte İttihat ve Terakki'ye benzetmektedir.¹⁴ Bunun nedeni ise her iki partinin de modernleştirici rolünü “*halk için halka rağmen*” şeklinde formüle etmesinden kaynaklanmaktadır.

ARMHC'nin bütün ülkede fırkaya dönüşmesinin ardından CHF'nin teşkilatlanma süreci de başlamıştır. Bu kapsamda partinin teşkilatlanması asıl olarak 1924 yılının yazında gerçekleşmiştir. Bu süreçte teşkilatlara üye kaydı yapılması hız kazanmıştır ki bir önceki yılda partinin il yöneticileri olmasına karşın üye sayısının çok olmadığı düşünüldüğünde durum daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim 1925 yılında CHF tarafından dönemde 74 il olan ülke 14 bölgeye ayrılmış ve her bölgenin başına bir müfettiş getirilmiştir. Dolayısıyla artık genel bir örgütlenmeye gidilmiştir. Nitekim 1936 yılında gelindiğinde 50 il, 342 ilçe, 1800 bucak, 25941 ocak örgütünün olmasının yanı sıra 1237504 üyenin varlığı partinin teşkilatlandırmasını büyük ölçüde gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. O dönemde ülke nüfusunun yaklaşık olarak 16 milyon olduğu düşünüldüğünde durum daha iyi anlaşılmaktadır.¹⁵

Cumhuriyet Döneminde Kütahya, CHF tarafından yerel örgütlenme modeli içerisine alınmıştır.¹⁶ Parti, örgütlenmesini Kütahya ve bu şehrin diğer ilçelerinde hızlı bir biçimde gerçekleştirmiştir. Bu durumu da yine parti müfettişi raporlarından¹⁷ anlayabilmek mümkündür. Bunun en güzel ve en erken örneklerinden birini 1929 yılındaki teftiş raporu ortaya koymaktadır. O dönem için Muğla Mebusu olan Ali Nazmi Bey¹⁸ Dokuzuncu Mıntıka Müfettişi olarak 1929 tarihinde sunmuş olduğu raporda Fırkanın teşkilat yapısı hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Tablo1 konu hakkında detaylı olarak bilgi vermektedir.

¹⁴ Uyar 1999, s.77.

¹⁵ Uyar, 1999., s.77., Tunçay, 1999, s. 95-99, Bila, 2008, s.39.

¹⁶ Örneğin rapor ve teftiş sistemi işler kılındığında Kütahya bu sisteme dâhil edilmiş ve hatta bölge merkezi olmuştur. BCA, 490-1-0-0/5-23-1. İlk teftiş bölgeleri için ayrıca bkz. Metinsoy, 2006, s.113. Bunun dışında Parti Genel Sekreterlik görevini uzun yıllar sürdürmüş olan Recep Peker'in de yine Kütahya Milletvekili olması şehrin önemini ayrıca ifade etmektedir.

¹⁷ Halk Fırkasının kurulmasının ardından parti müfettişliği de toplumun düşüncesini anlayabilmek, parti içi işleyişi denetleyebilmek ve bu açıdan var olabilecek olan muhalefetin önüne geçebilmek için ortaya çıkmıştır. Nitekim 1923 nizamnamesinde teftiş daireleri kısmı 82. Maddede bu durum “...*memleket teftiş mıntıklarına taksim olunacak ve her mıntıkada bir müfettiş bulundurulacaktır.*” şeklinde açıklanmıştır. 1925 yılındaki 14 mıntıka bölgesi 1940'ta 25'e 1946'da ise 27'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla süreç içerisinde parti müfettişliği ve teftiş, parti tarafından etkili bir biçimde kullanılmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, 1923, s.13-14., Bal, 2013, s.732., CHP'deki rapor sistemi teftiş bölgeleri için ayrıca bkz. Yapıcı, 2021a s.155-158.

¹⁸ Ali Nazmi Bey (Ali Nazmi Özügür) 1882 yılında Rodos'ta doğmuştur. Meyiz Kazası Kâtibi, Rodos Mahkemesi Zabıt Kâtibi, Cezayir Bahr-i Sefid Merkez Bidâyet Mahkemesi Başkâtibi, Kırşehir Sancağı Savcısı, Bolu Bölgesi Adliye Müfettişi, Zat İşleri Müdürü, Teftiş Kurulu Başkanı, Adliye Vekâleti Müsteşarı – II. Dönem (Ara Seçim) Kastamonu, III. Dönem Muğla Milletvekili ve II. Dönem Memurun Muhakemat Heyeti Başkanı görevlerini yürütmüştür. 21.06.1945 tarihinde vefat etmiştir. TBMM Albümü, 2010, s.165.

Tablo 1: 1929 Yılı Kütahya Vilayeti Fırka Mevcudu¹⁹

Bölge	Nahiye Sayısı	Ocak Sayısı	Aza Sayısı
Kütahya Merkez Kazası	13	140	6000
Uşak Kazası	6	125	4740
Gediz Kazası	2	85	4564
Simav Kazası	7	72	3100
Emet Kazası	2	90	3100
Tavşanlı Kazası	4	11	5172
Toplam	34	523	26686

Tablo 1’de ifade edildiği üzere 1929 yılı Cumhuriyet Hak Fırkası teşkilatı bünyesinde aza sayısı 26686’dır. Bunun dışında Kütahya’nın bütün ilçeleri fırka tarafından teşkilatlandırılmıştır. Ayrıca yine tablodan anlaşılacağı üzere Tavşanlı kazasının merkez kaza haricinde diğer kazalara oranla teşkilatlanma konusunda bu sürece kadar daha başarılı olduğu söylenebilir. Ocak sayısının (11) ve nüfusunun (1927 nüfus sayımına göre Emet hariç)²⁰ diğerlerine göre az olmasına nazaran aza sayısı (5172) neredeyse merkez kaza ile aynıdır. Rapor incelenmeye devam edildiğinde hem parti için hem de devlet için Kütahya’nın önemi “*Kütahya vilayeti Anadolumuzun nüfusça, varidatça ve Türklük kesafeti (çokluğu) itibariyle kuvvetli vilayetlerimizden biridir. Bu vilayet halkının diğer vilayetlere nazaran mütebariz (öne çıkan) vasıflarından birisi Fırkaya ve hükümete sadakat ve merbutiyetleridir (bağlılıklarıdır).*” sözleri ile Ali Nazmi Bey tarafından da ifade edilmiştir. Ayrıca rapordan yine Tavşanlı’da bir fırka binasının yapımına başlandığı ve dolayısıyla fırka işlerinin Kütahya ve ilçelerinde olumlu yönde geliştiği bildirilmiştir.²¹

1929 yılı teftiş raporunun yanı sıra 1930 yılından itibaren Kütahya’da Fırka kongrelerinin arşiv ve basından takip etmek mümkündür.²² Bu kapsamda 1930 yılı kongresi (merkez ilçe)²³ 26.12.1930 tarihinde yapılmıştır. Kongre başkanlığına Bedrettinzade Hamdi Bey, kâtipliklere ise Nurettin (Öğretmen) ve Ali Akif Beyler seçilmiş ardından kongreyi takiple görevli olan Zonguldak Milletvekili Ragıp Bey²⁴

¹⁹ BCA, 490-1-0-0/1757-1132-3. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki üyesi sayısı konusunda net bir rakam ifade edebilmek oldukça zordur. Nitekim rakamlarda abartı mevcuttur. Bunun temel nedeni siyasi ikbal kaygısı bağlamında partili yöneticilerin hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bkz. Çakmak, 2017, s.327-328.

²⁰ 1927 yılı nüfus sayımına göre Kütahya ilçelerinin nüfusları; Merkez 69.479, Uşak 88.643, Gediz 37.688, Simav 37.990, Emet 33.684 ve Tavşanlı’nın 34.942’dir. Köse, 2010, s.199.

²¹ BCA, 490-1-0-0/1757-1132-3.

²² Çalışmada tespit edilebilen kongreler değerlendirilmiştir.

²³ 1930 yılının Kütahya bağlamında yapılan kongreleri için arşivlerden sadece merkez ilçe kongresi tespit edilebilmiştir.

²⁴ Ragıp Bey (Ahmet Ragıp Özdemiroğlu) 1893 yılında Diyarbakır’da doğmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olan Özdemiroğlu; kaymakamlık (Haçım), Dâhiliye Vekâleti Teftiş Heyeti Müdürlüğü Mümeyyizi, Matbuat ve İstihbarat Müdürü ve İstihbarat Subayı, Ankara Matbuat Şubesi Müdürü, II. ve III. dönem Milletvekilliği ve II. dönem Divan-ı Riyaset Kâtibi

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli Örneği

konusmasını yapmış ve delegelerin istekleri dinlenmiştir. Kaza idare heyeti için yapılan seçimde Matbaa Müdürü Nuri Bey, Ada Köylüzade Mehmet Bey, Ali Akif Bey, Avukat Kazım Bey ve Şef Abdullah Bey seçilmiştir.²⁵ Bundan bir gün sonra ise vilayet kongresi düzenlenmiştir. İlçe kongresi kararları, ihtiyaçlar ve bütçe tartışmalarının yapılmasının ardından vilayet idare heyeti seçilmiş ve 1930 yılı kongreleri Kütahya bağlamında sona ermiştir.²⁶ Takvimler 1931 yılını işaret ettiğinde artık CHF nizamnamesi de değişmiştir. 1931 nizamnamesinde kongreler bağlamında yapılan değişiklik (dördüncü kısım kongrelerin devreleri başlığında) “*Mahalle, köy (veya semt) ve nahiye kongreleriyle kaza kongreleri yılda bir, vilâyet kongreleri iki yılda bir toplanır.*”²⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla artık vilayet kongreleri her yıl değil, iki yılda bir yapılacaktır. 1931 yılındaki vilayet kongresi 15.01.1932 tarihinde toplanmıştır. Toplantı başkanlığına Hakkı (Birinci Başkan) ve Mahir Beyler (İkinci Başkan) seçilirken kâtipliklere ise Vehdi ve Ali Akif Beyler seçilmiştir. Faaliyet raporu, hesap işleri, encümen seçilmesi ve dilekler gibi konuların halledilmesinin akabinde vilayet idare heyetine Belediye Başkanı Ethem Bey, Nail Bey, Matbaa ve Kütahya Gazetesi Müdürü Nuri Bey, Karaağazade Mahir Bey, Germiyanoglu Ali Beyler seçilmişlerdir. Seçimlerin tamamlanmasının ardından da tanzim telgrafları çekilmiştir. Bu kongrede önemli olan meselelerden biri ise bir anlamda parti içi işleyişin Kütahya bağlamında tamamen doğru bir şekilde ilerlemediği ve yine delegeler arasında hizipleşmenin olduğudur. Nitekim kongrede Uşak delegesi Hakkı (Doğan) Bey vilayet idare heyetine başarılar dilerken vilayet idare heyetinin ilçelerden gelen seslere kulak vermesini istemiş ve yine Yılcıoğlu Azmi Bey de ilçelerdeki hareketin vilayet idare heyetinin faaliyetleri ölçüsünde gerçekleşeceğini vurgulamıştır.²⁸ Dolayısıyla bu bağlamda parti işlerinin suhuletle yönetilmesi için daha çok çalışılması gerektiği ifade edilmek istenirken aynı zamanda da parti içi çekişmenin de (tespit edilen belgelere göre) ilk olarak bu kongrede ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

1933 yılı kongreleri değerlendirildiğinde ise; ilk olarak 12.02.1933 tarihinde merkez ilçe kongresi Ethem Bey’in başkanlığında toplanmıştır. Ali Akif, Tecelli, Şef Abdullah Muhakematçı Mehmet, Gıyas, Hoca Vehbi ve Hikmet Beyler ilçe idare heyetine seçilmiştir.²⁹ Bundan üç gün sonra ise vilayet kongresi Alaettin Bey’in başkanlığında toplanmış ve icraat raporu okunup dileklerin tespit edilmesinin akabinde idare heyeti seçimine geçilmiştir. Bu noktada idare heyetine Ethem, Nail, Mahir

---

olarak görev yapmıştır. Özdemiroğlu 21.03.1958 tarihinde vefat etmiştir. TBMM Albümü, 2010, s. 174. Ragıp Bey o dönem için Eskişehir Milletvekili Ali Ulvi Bey’in vefatı üzerine Kırklar Heyeti tarafından Kütahya-Eskişehir teşkilatına seçilmiştir. Vilayetimiz Teşkilat Heyeti, Kütahya, 28 Aralık 1930, s.1.

²⁵ Kaza Kongrası, Kütahya, 28 Aralık 1930, s.1.

²⁶ Vilayet idare heyetine Fırka Başkanı Hakkı Bey, Karaağazade Mehmet Bey, Nail Bey (Doktor), Sırrızade Ahmet Arif Bey ve Hacı Alaettinzade Ethem Bey vilayet idare heyetine dair olmuştur. Bkz. Halk Fırkası Kongraları, Kütahya, 4 Ocak 1931, s.1.

²⁷ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, 1931, s.10

²⁸ Vilayet Kongrası, Kütahya, 17 Ocak 1932, s.1.

²⁹ Ali Akif Bey aynı zamanda bir önceki dönem için kaza heyeti başkanıdır. Kaza Kongresi, Kütahya, 12 Şubat 1933, s.1

Karaağa, Simavlı Şevket, Vahdi (Tavşanlı azası), Eczacı Selahattin ve Şabanzade Ahmet Beyler seçilmişlerdir.³⁰ Seçilenler açısından bu yılın vilayet kongresi değerlendirildiğinde önemli bir değişikliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu kongrenin nizamnameye uygun yapılmadığı anlaşılmış ve kongre bu nedenle Mart ayında tekrar edilmiştir.³¹ Fakat 1933 yılının vilayet kongresi, belki de bu tekelleşmeden rahatsız olan diğer partililer tarafından, durumu değiştirmek için merkeze şikâyet edilmiştir. Nitekim vilayet kongresi 16-17 Mart 1933 tarihinde genel merkezin isteği ile Mümtaz Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Bu kongrede Kütahya'nın en önemli işleri tartışılmıştır. Kongrenin sonunda ise yapılan seçimle idare heyetine Belediye Başkanı Ethem, Germiyanoglu Ali, Kadioğlu Sadık, Avukat Emin, Mahir Karaağa, Simavlı Şevket ve Halil Kadri Beyler seçilmiştir.³² Eczacı Selahattin, Şabanzade Ahmet ve Vahdi Bey bu defa idare heyeti için seçilememiştir.

1934 yılı kongreleri incelendiğinde ise; arşiv ve basından ulaşılan belgeler bağlamında merkez ilçe, Gediz, Simav ve Emet'te yapılan kongreler hakkında bilgi edinilebilmektedir. Merkez ilçede kongre 28.02.1934 tarihinde toplanmıştır. Kongre idare heyeti başkanlığına vilayet idare heyeti başkanı Ethem Bey, başkan vekâletine Ali Akif Bey ve kâtipliklere de Mehmet ve Memduh Beylerinin seçiminin ardından bir yıllık faaliyet raporu okunup kabul edildikten sonra encümenler seçilmiştir. Son olarak idare heyetine Abdullah, Tecelli, Mehmet, Selahattin, Memduh, Zihni ve Ali Akif Beyler seçilirken Ali Akif Bey aynı zamanda idare heyeti reisi seçilmiştir.³³ Gediz ilçesinde kongre 30 Aralık Cumartesi günü (1933) akşamı toplanmıştır. İlk olarak ilçeye ait dilekler tespit edilmiş ve ardından ilçe idare heyeti seçimi yapılmıştır. Yapılan seçim sonucunda idare heyetine Aynioğlu Sadık, Hacı Beşlioğlu Emin, Hacı Zekioğlu Abdullah, Alikuşoğlu Kadir Beyler seçilmişlerdir.³⁴ Emet Kongresi 20.01.1934 tarihinde vilayet idare heyeti başkanı Ethem Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Yüksek makamlara telgraflarının çekilmesinin akabinde ilçeye dair meseleler konuşulmuş ve dileklerin tespit edilmesinden sonra idare heyeti için yapılan seçimlerde, heyete başkan olarak Hamdi Karakadı, Aza olarak da Hacı Rıfat, Gedizlioğlu Cemal, Benli Ahmet, Çobanoğlu Tahsin, Zaimoğlu Nazmi, Ayanoğlu Sait Beyler, Simav Kongresi yine vilayet idare heyeti reisi Ethem Bey'in başkanlığında 21.01.1934 tarihinde toplanmıştır. Bu noktada Ethem Bey'in parti için gerçekten çalıştığını söylemek mümkündür. Nitekim ilçe kongrelerinin başında bizatihi kendisinin bulunması bu durumu ortaya koymaktadır. Simav Kongresinde ilçeye ait dileklerin tespit edilmesinin ardından ilçe idare heyetine; Başkan olarak Çömezoğlu Sadık Bey, Aza olarak da Nasuhoğlu Hulusi,

³⁰ C.H.F. Kongreleri, Kütahya, 19 Şubat 1933, s.1.

³¹ Ali Gökdül, 2010, s.87.

³² C.H.F. Kongresi, Kütahya, 19 Mart 1933, s.1. Bu kongrede yapılan önemli işlerden biri de Kütahya Orta Okulunun Liseye dönüştürülmesidir. Bkz. Kütahya Orta Mektebi Lise Oldu, Cumhuriyet, 18 Mart 1933, s.3.

³³ Kaza Kongresi, Kütahya, 4 Mart 1934, s.1. Ayrıca bkz. Kütahya Kaza Kongresi, Hâkimiyet-i Milliye, 8 Mart 1934, s.4.

³⁴ Gediz'de C.H.F. Kongresi, Kütahya, 7 Ocak 1934, s.3. (Gazete tarihi 1933 gözükmemektedir. Bu durum baskı hatasından kaynaklanmaktadır).

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli Örneği

Alaiyelioğlu Sabri, Ganioglu Arif, Bezirganoğlu Süleyman, Kara Hafizoğlu İbrahim, Avkıcıoğlu Mehmet Beyler seçilmişlerdir.³⁵

1935 yılındaki Kütahya vilayet kongresi ise 24 Şubat 1935 tarihinde 40 delegenin katılımı ile toplanmıştır.³⁶ Başkan Ethem Yücel'in açış konuşmasının ardından ihtiyaçlar tartışılmış ve teşkilat işlerinin konuşulmasının akabinde idare heyeti seçilmiştir. Bu kapsamda idare heyetine seçilenler arasında Ethem Yücel, Halil Erdem, Memduh İspartalı, Bedriye İrfan, Ali Germen, Refet Karâ, Sadık Kutlu, Şükrü Kutluğ, Dr. Nail Tuzman, yer alırken Ethem Yücel oy birliği ile idare heyeti başkanı olmuştur. Bunun dışında genel kongre delegeliklerine ise Ethem Yücel, Fuat Şaphaneli, Hakkı Candoğan ve Halil Benli seçilmiştir.³⁷ Dilekler açısından değerlendirildiğinde; 1930-1935 yılları arasında Kütahya merkez ve ilçelerden gelen dilekler genel olarak merkez ve ilçelerde maarif işleri açısından okul inşası,³⁸ sıhhi işler bağlamında tahsisatın artırılması ve sıhhiye memurları ile doktor eksikliklerinin giderilmesi, diğer işler açısından köylere korucu, hamamların tamirleri veya devirleri, yol inşaları veya tamaratı, tarım makineleri, ilaçlama, hayvan ve tarım ürünlerinin ıslahı, adli ve güvenliği kapsayan (polis ve jandarma teşkilatı işleri) işlerin düzenlenmesi, zirai kredilerin faizlerinin düşürülmesi, vergilerin (özellikle bu noktada sayım vergisinin³⁹ düşürülmesi ve çift hayvanlarından sayım vergisinin alınmaması istenmiştir) yeniden düzenlenmesi hususlarında şekillenmiştir.⁴⁰ Bu süreçte dileklerin büyük kısmının da dönemin hükümeti tarafından gerçekleştirildiği Kütahya basınından anlaşılmaktadır. Nitekim şeker ve tuz (%50'den fazla), sayım ve konut vergisi ucuzlatılırken yine bu süreçte kredilerin taksit sayısı artırılarak köylü üzerindeki faiz hafifletilmiştir. Ayrıca toprak vergisi kapsamında toprağın gelirini vergi bağlamında eşitleyebilmek için arazi değerlerinin yeniden yazılması da kararlaştırılmıştır.⁴¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde 1930-1935 tarihleri arasında Kütahya'da ortaya çıkan dilekler Türkiye'nin genel yapısı hakkında da bilgi vermektedir. İlk olarak 1929 krizinin⁴² etkilerinin devam ettiği

³⁵ C.H. Fırkası Kongreleri (Simav), Kütahya 28 Ocak 1934, s.2. (Gazete tarihi 1933 gözükmemektedir. Bu durum baskı hatasından kaynaklanmaktadır).

³⁶ Delegelerin sayısı konusunda Kütahya Vilayet gazetesi 47 delegenin katılımından bahsederken Kütahya il kongresi dileklerinde 40 delegenin ismi zikredilmektedir. Bkz. C.H.F. Vilayet Kongresi, Kütahya, 3 Mart 1935, s.1., BCA, 490-1-0-0/496-1996-2.

³⁷ C.H.F. Vilayet Kongresi, Kütahya, 3 Mart 1935, s.1-2.

³⁸ O dönem için okul binası veya okulun yapılması Kütahya merkez ve ilçelerinde büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim neredeyse her ilçeye bir okul istenmiştir. BCA, 490-1-0-0/496-1996-2.

³⁹ Sayım Vergisi/Sayım Kanunu 1924 yılında çıkartılmıştır. Osmanlı İmparatorluğundaki karşılığı ağnam vergisidir. Sonraki süreçte kanunun ismi Hayvan Vergisi olarak değiştirilmiştir. İlk olarak küçükbaş hayvanlar bu vergiye tabi tutulurken ardından yapılan değişikliklerde büyük baş hayvanlarda vergi kapsamına dahil edilmiştir. Bu kanun 1962 yılına kadar uygulanmıştır. Gönüllü, 2015, s.69.

⁴⁰ BCA, 490-1-0-0/496-1996-2.

⁴¹ C. Halk Partisinin Bu Yıl Başardığı İşler, Kütahya, 14 Şubat 1936, s.1.

⁴² 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Wall Street borsasının çöküşüyle birlikte ekonomik kriz ortaya çıkmış ve krizden Türkiye'de oldukça etkilenmiştir. 1929 Ekonomik krizi ve krizin Türkiye'ye olan etkileri için bkz. Yapıcı, 2023, s.111-116.

anlaşılmaktadır ki yerelde ortaya çıkan dileklerin büyük kısmı ekonomik meselelerle alakalıdır. Bunun dışında ülkenin yeni kurulmuş olması hasebiyle her alanda var olan eksiklikler kendisini hissettirmektedir. Nitekim güvenlik işlerinden adliye ve maarif işlerine kadar olan dilekler durumu ortaya koymaktadır.

1936 yılından başlamak üzere Kütahya'nın yanı sıra diğer vilayetlerde de yapılacak olan kongreler ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren Türkiye'de parti-devlet bütünleşmesi ivme kazanmıştır. Burada önemli olan husus devletin parti üzerindeki kontrol mekanizmasını arttırmış olmasıdır. 1935 tarihinde yapılan Cumhuriyet Halk Partisinin 4. Büyük Kurultayında kabul edilen nizamnamenin 95. maddesi (Beşinci Kısım/Hükümetle Temas) "*Parti kendi bağrından doğan Hükümet teşkilâtı ile kendi teşkilâtını birbirini tamamlayan bir birlik tanır. Parti teşkilâtının kendi Hükümetinin her yönüyle muvaffak olması için bütün kuvvetiyle çalışması esastır*"⁴³ durumu ifade etmektedir. Devletin partiye egemen olmak istemesinin temel nedeni Türkiye'de totaliter bir rejimin oluşmasını engellemek istemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün 18.06.1936 tarihinde bir kararla İçişleri Bakanını Parti Genel Sekreteri, Valileri ise parti il başkanı yapmasının nedenlerinden birini de bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.⁴⁴ Ayrıca vilayet kongrelerinde vekillerin müşahit olarak bulunması da devlet tarafından istenilen bir durum olmuştur. Bu uygulama esasen daha öncesinden de vardır. Fakat uygulama konusunda sıkı bir denetimin daha önce söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihten itibaren zikredilen konu hakkındaki denetim daha fazla artmış hatta gözlemci olan vekillerin listeleri basında paylaşılmıştır. Örneğin Ulus müşahitlik meselesini "... Partinin, memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksadın tahakkukunu kolaylaştırmak, inkişafını arttırmak ve hızlandırmak ve Parti faaliyetiyle hükümet arasında da sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmek için Parti Genişkurca alınan kararların tahakkuku derecesini yakından tetkik ve müşahade etmekle beraber bu kongrelerde Partili vatandaşların millet ve memleket işlerinde ileri sürecekleri fikir ve mütealelara yakından temas etmek... maksadıyla bu yıl İl Kongrelerine Büyük Millet Meclisi üyelerinden müşahid sıfatıyla birer mebus iştirak ettirilmesi Partice karar altına alınmıştı".⁴⁵ cümleleriyle ifade etmiştir. Dolayısıyla burada Milletvekilleri eli ile parti örgütleri denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bu

⁴³ CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, 1935, s.99.

⁴⁴ Bu süreçte Parti Genel Sekreteri Recep Peker çeşitli nedenlerden ötürü görevden alınmış ve dönemin İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya aynı zamanda CHP Genel Sekreterliğine getirilmiştir. Bkz. Uyar 1999., s.83-84., Uyar, 2012, s.41-42. Uyar, Devletin Partisinden Parti Devletine, Cumhuriyet, 3 Ekim 2019, s.(Yok), C.H.P Genel Sekreterliği, Ulus, 15 Haziran 1936, s.1. Ayrıca bu süreçte parti-devlet bütünleşmesinin bir tezahürü olarak İnönü 18.06.1936 tarihinde parti örgütleri ve valiliklere yollanmış olduğu beyannamesinde "...bundan sonra Parti faaliyeti ile Hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine Genişkurca karar verilmiştir" sözleri ile ifade etmiştir. Beyanname, Ulus, 19 Haziran 1936, s.1., Partinin Beyannamesi, Cumhuriyet, 19 Haziran 1936, s.1.

⁴⁵ C.H.P İl Kongrelerinde Birer Mebus Müşahid Olarak Bulunacaktır, Ulus, 13 Kasım 1936, s.1. Ayrıca bu dönemde Kütahya gözlemcisi Kocaeli Milletvekili Ragıp Akça olmuştur. C.H.P İl Kongrelerinde Birer Mebus Müşahid Olarak Bulunacaktır, Ulus, 13 Kasım 1936, s.2.

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli Örneği

süreçte Kütahya iki kamun (nahiye) etrafında birleştirilmiş ve ocak delegeleri 2 Şubat 1936 tarihinde toplanarak kongrelerini düzenlemişlerdir. Dileklerin belirlenmesinin ardından 1 numaralı kamun için Hamdi Bedrettin Başkanlığa, Celal Arslanapa, İzzet Memiş, Kadir Kırıcı ve Memiş Beyler üyeliklere seçilirken, 2 Numaralı kamun için Avukat Kazım Bey Başkanlığa, Hakkı Özbey, Gıyas Ispartalı, İrfan Taşkın ve Zihni Beyler de üyeliklere seçilmiştir. Dönemin Kütahya Valisi Sedat Erim⁴⁶ ise, Ethem Yücel'den 20.06.1936 tarihinde CHP il yönetim kurulu başkanlığı görevini devralmıştır.⁴⁷ Kütahya'da 1936 yılının parti içi işleyiş açısından en önemli meselesi parti içi hizipleşmenin ivme kazanışdır. Özellikle Uşak ilçesinde yönetim kurulu üyeleri arasında bazı anlaşmazlıklar neticesinde çeşitli hadiseler meydana gelmiştir. Bu nedenle İzmit vekili Mehmet Ragıp Akça⁴⁸ (Kütahya bölgesi parti müfettişi) 8 Nisan 1936 tarihinde genel sekreterlik tarafından durumu incelemek üzere görevlendirilmiştir.⁴⁹ Akça raporunda bazı kamun kongrelerinde olayların çıktığını ve bu yüzden de bazı vatandaşların mahkeme tarafından mahkum edildiğini, parti yönetim kurulu üyeleri arasında geçimsizliklerin olduğunu, partiye kayıtlı olmayanların bazılarının yönetim kurulu üyeliklerine alındığını, partiye kaydolmak için başvuruların çoğuna cevap dahi verilmediğini ve son olarak da bazı kamun yönetim kurulları ile ilçe yönetim kurulları arasında anlaşmazlıklar olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Nitekim bu tarihten sonra partililerin aralarındaki anlaşmazlıklar Kütahya siyasetini de derinden etkilemiş ve CHP iktidarını Demokrat Parti'ye devredene kadar bu durum Kütahya'da büyük bir problem olarak varlığını sürdürmüştür. 1937 yılı vilayet kongresi ise 01.01.1937 tarihinde tamamlanmıştır. Bu kongre ile idare heyetine Ethem Yücel, Mehmet Çini, Şükrü Kutlu, Ali Akif ve Memduh Ispartalı seçilmiştir. Ayrıca daha önceden de belirlenmiş olduğu üzere Kocaeli Milletvekili Ragıp Akça bu kongrede gözlemci olarak görev yapmıştır.⁵¹ 1937 yılı içinde parti içi işleyiş bağlamında 1936 yılının hizipleşmelerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim dönemin bölge müfettişi Manisa Milletvekili Kazım Nazmi Duru raporunda "... *Gediz ve Uşak üyeleri birbirleriyle çarpışmaktadır... İl dahilinde parti işlerinde göze çarpar suistimal yok, yalnız ihmal var. Hesaplar intizamsız. Parti teşkilatı cansız bir kadro halindedir*"⁵² derken durumun vahametini ortaya koymuştur. Rapordan anlaşılacağı üzere her ne kadar parti işleri dönem içerisinde suistimal edilmese de üyeler arasındaki husumetler nedeniyle Kütahya'da parti işleri olumsuz yönde seyretmiştir. 1938 yılı CHP Kütahya kongreleri ise Kasım ayında ocak, köy ve mahalle kongreleri tamamlanmış ve usule

⁴⁶ Sedat Erim 3 Haziran 1938 tarihine kadar Kütahya'da görev yapmıştır. Bu tarihten sonra Tunceli Vali Yardımcılığına atanmıştır. BCA, 30-11-1-0/120-14-20.

⁴⁷ Gökdül, 2022, s. 89., Yapıcı, 2015, s. 21.

⁴⁸ 1887 İzmit doğumlu olan Akça, İstanbul Hukuk Mektebini bitirmiş ve ardından devletin çeşitli kurumlarında görev almıştır. II. ve III. Dönem Kocaeli Milletvekilliği yapan Akça 1945 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için TBMM Albümü, 2010, s.159.

⁴⁹ BCA, 490-1-0-0/680-302-1.

⁵⁰ BCA, 490-1-0-0/680-302-1.

⁵¹ C.H.P Kongreleri Devam Ediyor, Ulus, 1 Ocak 1937, s.6.

⁵² BCA, 490-1-0-0/680-302-1.

uygun olarak bu kongrelerde dilekler tespit edilmiş ve yeni idare heyetleri belirlenmiştir. Bunun dışında 15 Aralık 1938 tarihinde ise vilayet kongresi açılmıştır.⁵³

Takvimler 1939 yılını işaret ettiğinde artık 2. Dünya Savaşı başlamıştır. Nitekim Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen savaşın getirmiş olduğu şartlardan oldukça etkilenmiştir. Fakat bu etkileniş parti içi işleyişi engellememiş ve dolayısıyla savaş yılları boyunca da kongreler Kütahya bağlamında muntazam şekilde yapılmaya devam etmiştir. Bu bağlamda 1939 yılı Kütahya ilçe kongreleri açısından ilk olarak Tavşanlı Kongresi toplanmıştır. 28 Kasım'da toplanan kongreye; Kütahya Valisi Hamid Oskay, Aydın milletvekili ve dönemin parti müfettişi olan Adnan Menderes ve parti vilayet reisi Memduh İspartalıgil katılmıştır. Kongrede yol vergisi, okul, orman ve maden gibi konular tartışılmasının ardından dilekler tespit edilmiştir.⁵⁴ İlçe kongreleri açısından değerlendirildiğinde Emet kongresi; 3 Aralık günü toplanmıştır. Kongrede Oskay, Menderes ve İspartalıgil hazır bulunmuşlardır. Bu yılda geçmiş dönemki kongrelerden farklı olarak delegelerin yanı sıra dinleyiciler daha fazla yer almıştır. Kongreyi dönemin kaza örgütü başkanı Halil Çoban açmış ve bir önceki yılın faaliyet raporlarının okunmasının ardından dilekler tespit edilerek idare heyeti seçimi yapılmıştır. Yeni idare heyeti azalıklarına Ali Üstünel, Hasan Karababa, Rıfat Tuncel, Cemal Dayıoğlu, Ahmet Özkul, Ahmet Benli ve Ömer Özdek seçilmiştir. Emet kongresinden bir gün sonra (4 Aralık 1939) ise Gediz kongresi düzenlenmiştir. Oskay, Menderes ve İspartalıgil'in yanı sıra bu kongreye o dönem için Kütahya'da misafir olan Edirne Milletvekili Fuat Balkan⁵⁵ da katılmıştır. İlçe idare heyeti başkanı Süleyman Atay'ın konuşmasıyla açılan kongrede faaliyet raporları okunmuş ve encümenlerin çalışmasının yapılmasının akabinde dilekler belirlenmiştir. Yapılan idare heyeti seçiminde başkanlığa Süleyman Atay, azalıklara ise Ahmet Alanyalı, Abdullah Tırnava, Hasan Alanyalı, Ali Akkaş, Mehmet Ocaoğlu ve Sadık Pazaroğlu seçilmiştir.⁵⁶ Bu kongrenin sona erişinin ardından 20 Aralık günü Simav kongresi toplanmıştır. Diğerlerinde olduğu gibi bu kongrede de Oskay ve Menderes hazır bulunmuşlardır. Bununla birlikte Simav kongresine halkevi başkanları da katılmıştır. Kongrede Simav'ın ihtiyaçları ve dilekler tartışılmış, idare heyetinin seçilmesinin ardından çalışmalar sona ermiştir.⁵⁷ Son olarak merkez ilçe kongresi ise 25 Aralık 1939 tarihinde toplanmıştır. Bu kongre merkez ilçe kongresi olduğu için diğerlerinden daha fazla önem arz etmiştir. Nitekim kongreye Oskay ve Menderes'in dışında bütün vilayet erkânı, parti vilayet, ilçe ve nahiye idare heyetleri ve bunun dışında da halktan da yoğun katılım olmuştur. Dileklerin tespiti ve

---

⁵³ Yurdun Her Tarafında C.H.P. Vilayet Kongreleri Dün Başladı, Ulus, 16 Aralık 1938, s.7. Ayrıca Vilayet Kongresinin açılış tarihi olarak 14 Aralık olarak bildirilmiştir. Kütahya'da C.H.P. Vilayet Kongresi Hazırlıkları, Ulus, 14 Aralık 1938, s.2.

⁵⁴ C.H. Partisi Kongreleri, Kütahya, 1 Aralık 1939, s.2.

⁵⁵ Salih Fuat Balkan 1887 tarihinde İstanbul'da doğmuş, 1970 tarihinde ise vefat etmiştir. Harp Okulu mezunu ve aynı zamanda da nişan ve harp madalyası sahibidir. Birçok askeri görevinin yanı sıra 6. Dönem de Edirne'den Milletvekili olarak seçilmiştir. TBMM Albümü, 2010, s.321.

⁵⁶ C.H. Partisinde, Kütahya, 8 Aralık 1939, s.2.

⁵⁷ Parti Kaza Kongreleri, Kütahya, 22 Aralık 1939, s.2.

*Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli
Örneği*

tartışmaların ardından idare heyetine Zihni Kutlu, Fuat Karaoğlu, Nuri Karâ, Nuri Örs (Emekli Binbaşı), Geylan Düğer ve Mehmet Özel seçilmişlerdir.⁵⁸

1940 yılı kongreleri değerlendirildiğinde ise bu yıl ilk olarak Tavşanlı ilçesi kongresi toplanmıştır. 2 Aralık günü toplanan kongrede Oskay, İspartalıgil ve Kutman hazır bulunmuşlardır. Dileklerin tespiti ve yapılan çalışmaların ardından idare heyeti seçilmiştir. Bu süreçte Tavşanlı idare heyetine Rıza Ekiz, Halil Benli, Mehmet Uslu, Emin Yekta ve Mustafa Şakrak seçilmiştir.⁵⁹ Tavşanlı kongresinin ardından sırasıyla Emet, Simav, Gediz, Uşak, merkez ilçe ve vilayet kongreleri yapılmıştır. 5 Aralık günü toplanan Emet kongresine İspartalıgil ve Yücel katılmıştır. Dileklerin tespitinin ardından vilayete gidecek delegeler ve idare heyeti seçimi yapılmıştır. Daha sonra ise Milli Şef ve CHP Genel Sekreterliğine telgraflar çekilerek kongre tamamlanmıştır.⁶⁰ 8 Aralık 1940 tarihinde toplanan Simav kongresine gözlemci (müşahit) olarak vilayet idare heyeti azasından Şükrü Kutluğ katılırken dönemin Simav Kaymakamı (Fevzi Hamurculu) ve Simav Belediye Başkanı da (Arif Sümer) kongreyi takip etmiştir. Dolayısıyla 1936-1939 sürecinde çok etkili olan parti-devlet bütünleşmesinin bu süreçte artık etkililiğini yavaş yavaş kaybetmeye başladığını söylemek mümkündür. Nitekim müşahitlik için idare heyeti azasının yer alması önemli bir veridir. Simav Kongresi dileklerin tespiti ve idare heyeti seçiminin yapılmasının ardından sona ermiştir. Bu bağlamda Arif Sümer, Ali Haydar Nakipoğlu, Asım Simav, Süleyman Sezgin, Hakkı Şentürk, Kâmil Esen, Hamza Özcan idare heyetine seçilmişlerdir.⁶¹ 10 Aralık günü açılan Gediz kongresine Kutluğ ve Gediz Kaymakamı (Hakkı Türemen) katılmıştır. Dileklerin tartışılıp karara bağlandığı noktada Kütahya Valisi Halil Oskay ve vilayet idare heyeti reisi Memduh İspartalıgil kongreye dahil olmuştur. Daha sonra ise kongre sona erdirilmiştir.⁶² 12 Aralık günü ise Uşak kongresi açılmıştır. Bu kongreye Oskay ve İspartalıgil'in yanı sıra Uşak Kaymakamı Fazıl Özsoy da katılmıştır. Usule uygun olarak dileklerin tespit edilmesinden sonra idare heyetine Hakkı Yıllancıoğlu, Orhan Kâmil Kabalak, Rıza Salıcı, Mehmet Tekeş, Hüsnü Akarcalı, Mehmet Tirit ve Vehbi Poyraz seçilmiştir. 14 Aralık 1940 tarihinde ise merkez ilçe kongresi toplanmıştır. Bu kongreye Hamid Oskay, dönemin parti müfettişi Hasan Vasif Somyürek (Giresun Milletvekili) ve Belediye Başkanı Ethem Yücel katılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde dilekler tespit edilmiş ve son olarak idare heyeti seçilmiştir. İdare heyetine seçilenler arasında Rıfat Yılmaz, Hasan Onurlu, Geylan Düğer, Tecelli Kurter, Fuat Karaoğlu, Nuri Kara ve Emin Şekercioğlu bulunmaktadır.⁶³ İlçe kongrelerinin yapılmasının ardından 25 Aralık 1940 tarihinde vilayet kongresi açılmıştır. Vilayet kongresinde Oskay, Somyürek (müşahit) ve daire müdürleri ile kurum başkanları bulunmuştur. Vilayet idare heyetinin iki yıllık çalışmasının okunmasının ardından hesap, bütçe ve dilekler tartışılmıştır. Daha sonra bütçe ve dilekler kabul edilip idare

⁵⁸ C.H. Partisi Kaza Kongresi Geçen Pazartesi Günü Toplandı, Kütahya, 29 Aralık, 1939, s.1,3.

⁵⁹ Kütahya, 6 Aralık 1940, s.1.

⁶⁰ Kütahya, 6 Aralık 1940, s.1.

⁶¹ Kütahya, 13 Aralık 1940, s.1-2.

⁶² Kütahya, 13 Aralık 1940, s.2.

⁶³ Kütahya, 20 Aralık 1940, s.1.

heyeti ve kurultaya gidecek olan temsilciler seçilerek kongreye son verilmiştir. Arif Sümer, Hakkı Yılcıoğlu, Halil Benli, Ömer Özdek, Süleyman Atay, Şükrü Kutluğ kurultaya gidecek delege olarak seçilmiştir.⁶⁴ 1940 yılı içerisinde partililer arasındaki geçimsizliğin arttığı dönemin Aydın Milletvekili Afyon Bölgesi Müfettişi Adnan Menderes'in raporundan anlaşılmaktadır. Menderes raporunda idare heyetlerine seçilenler hakkında bilgi verdikten sonra bu kişilerin aralarındaki çatışmaya dikkat çekmektedir. Aralarındaki çatışma ortamının temel nedeni ise Menderes'e göre hepsinin vilayet reisi olmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan rapor değerlendirildiğinde Kütahya'nın genelinde (Merkez, Simav, Tavşanlı, Gediz, Emet ve Uşak) durumun aynı olduğunu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Yalnız Tavşanlı için Menderes'in yanıldığını/yanıtıldığını söylemeden geçmemek gerekir. Tavşanlı ilçesi için Menderes raporunda ilçe başkanı Halil Benli'nin Millî Mücadele sürecinde Yunanlıların işgali altında olan Bursa'ya kaçtığını ve onlarla iş birliği yaptığı noktasında söylentilerin olduğunu, bu nedenle de halk tarafından sevilmediğinden bahsetmektedir. Fakat işin aslı Menderes'in bahsettiği gibi değildir. Benli'nin oğlu Ekrem Zeki Benli ve torunu Şerif Boyacı⁶⁶ ile konu hakkında görüşmüştür. Her ikisi de Bursa'ya gidenin Halil Benli'nin babası İmamzade Mehmet Bey olduğunu ifade ederken Mehmet Bey'in gidiş sebebinin de iltizam ettikleri aşar vergisinin taksitini ödeyebilmek için olduğunu vurgulamışlardır. Nitekim ailenin elinde bu konu hakkında belge de bulunmaktadır.⁶⁷ Bunun dışında aynı süreçte Halil Benli Tavşanlı Kuva-yı Milliye'sinin veznedarı olarak görev yapmaktadır. Bu açıdan Millî Mücadeleye destek olmuştur.⁶⁸ Dolayısıyla Menderes de Tavşanlıdaki hizipleşme neticesinde Benli karşıtları tarafından yanıtılmıştır. Nitekim Benli, hem Millî Mücadeleye hem de zaferin kazanılmasının ardından çeşitli görevlerde bulunarak (Belediye Başkanlığı ve Milletvekilliği) Kütahya'ya Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde hizmet etmiştir.

1937-1941 yılları arasında Kütahya merkez ve ilçelerden gelen dilekler genel olarak yine iktisadi bağlamda şekillenmiştir. Bu kapsamda 1936 yılı açısından dilekler il ve ilçe, vilayet ve hususi muhasebe ve belediyelerden gelenler olmak üzere üç kısımda toplanmıştır. İl ve ilçelerden gelenler pancar fiyatlarının artırılması, çift hayvanlarından

---

⁶⁴ BCA, 190-1-0-0/202-798-4.

⁶⁵ BCA, 490-1-0-0/680-302-1. Bu süreçteki hizipleşmeler için bkz. Yapıcı, 2021a, s.160-162.

⁶⁶ Ekrem Zeki Benli 1933 doğumlu emekli avukattır. Şerif Boyacı ise 1946 doğumlu ve eczacıdır.

⁶⁷ Dönemin Kütahya Mutasarrıflığına gönderilen 13933/124 numaralı ve Hicri 1336 tarihli olan Belge transkript edilmiş haldedir. Arşivden belgenin orijinal hali tespit edilememiştir. Belgede İmamzade Mehmet ile Hacı Osman Efendilerin Bursa'ya gidiş sebepleri iltizam taksitini ödeyebilecek paranın bulunması için olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu açıdan belge ailenin ifadelerini teyit etmektedir.

⁶⁸ Öztürk, 2021, s.84. Bunun dışında dönemin Millî Alay Komutanı Piriştineli Jandarma Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey de ayrıca önem arz etmektedir. İsmail Hakkı Bey çok sert bir tavırla Kütahya'dan Millî Mücadeleye destek toplamaya çalışmış ve bu konuda halkı bezdirmiştir. Bu kapsamda İmamzade Mehmet ile Hacı Osman Efendilerin para bulmak için Bursa'ya gittikleri daha iyi anlaşılmaktadır. Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey için bkz. Öztürk, 2021, s.85-86, 140-142.

*Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli
Örneği*

vergi alınmaması⁶⁹, tohumluk temini, tütün ekimine yasaklı olan toprakların verimli olanlarının tütün ekimine tekrar açılması, yaban hayvanları ile mücadele için av malzemesi temin edilmesi, devlet işlerinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için bazı ilçelere memur tayini yapılması (icra memurluğu, noterlik, baş katiplik, tapu memuru, hakim vs...) ve bazı ilçelere okul yapımı noktasında şekillenirken, vilayet ve hususi muhasebe konusundaki dilekler; il ve ilçeler arasındaki yolların yaptırılması, yatılı okulların imkanlarının iyileştirilmesi, büyük baş hayvanların ıslah edilmesi ve spor sahalarının oluşturulması noktasında şekillenmiştir. Son olarak belediyeden gelen dilekler ise okullara öğretmen ataması yapılması, spor kurumlarına hediyeler verilmesi ve Sivasslı nahiyesine belediye teşkilatı oluşturulması noktasında gerçekleşmiştir.⁷⁰ 1938 yılı dilekleri ise yine ağırlıklı olarak ekonomi ve bayındırlık işleri kapsamındadır. Bu açıdan yol ve köprülerin tamiri veya yapılması, memurların atanması (özellikle sağlık, güvenlik, eğitim ve adliye alanlarında), bazı ilçelerde tütün ekimine müsaade edilmesi, köylülere tohumluk verilmesi, büyük baş hayvanların sayım vergisi içerisinde yer almaması, bazı ilçelere okul yapılması, alt yapının düzeltilmesi, sinema, posta ve telgraf binasını yaptırılması noktasında şekillenmiştir.⁷¹ 1940 yılına gelindiğinde ise bu problemlerin bir kısmının çözüldüğü büyük bir kısmının ise devam ettiği bu yılın dileklerinden anlaşılmaktadır. Bu açıdan 1940 yılının dilekleri Merkez, Uşak, Gediz, Tavşanlı, Emet ve Simav ilçeleri şeklinde detaylı olarak toparlanmıştır. Merkez ilçeden; Emlak Bankasının açılması, bataklıkların kurutulması, tütün cezalarının affı, köprü ve yolların onarılması veya yapılması, tam teşkilatlı bir posta, telgraf ve telefon şubesinin kurulması talep edilirken, Uşaktan; tohumluk verilmesi, Karahallı nahiyesinin teşkilatlandırılması, pancar ekim bölgesinin genişletilmesi ve sağlık memuru tayinin yapılması şeklinde ifade edilmiştir. Bunun dışında Gediz'den; köprülerin tamiri, zirai işlerden anlayan memur tayini, halkevi binasının yapılması ve polis teşkilatının kurulması istenmiştir. Tavşanlı'dan sulama teşkilatının yapılması, pancarların rampada teslimi (sıra beklenmemesi için), anason ihracı, Emet'ten; Ziraat bankası kredi taksitlerinin Aralık ayında ödenmesi, pancar istasyonu kurulması, Simav'dan ise sadece Simav gölü ve Eynal bataklığının kurutulması noktasında dilekte bulunulmuştur.⁷²

1941 yılı Kütahya kongrelerine bakıldığında; merkez ilçe kongresi 23 Aralık 1941 tarihinde toplanmıştır. Kongreye Kütahya Valisi Tevfik Hadi Baysal ve dönemin parti bölge müfettişi Hasan Vasıf Somyürek katılmıştır. Bütçe ve dileklerin tartışılıp tespit edilmesinin ardından idare heyeti seçilmiştir. Kaza idare heyetine; Emin Şekercioğlu, Sadık Değirmencioğlu, Hakkı Niğdelioğlu, Mehmet Üzüner, Mehmet Gedik, Mehmet Şengil ve İbrahim Atak seçilmiştir. Ardından telgrafların düzenlenmesiyle kongre sona ermiştir. Bu yılın dilekleri arasında (merkez ilçe) hastanenin yatak sayısının artırılması, köprü ve yolların onarılması veya yapılması, sağlık memuru tayini, buğday ofisinin kurulması, halkodasının açılması ve fidan desteği

⁶⁹ Çift hayvanlarından vergi muafiyeti talebi 1930-1935 yılları arasındaki dileklerde de mevcuttur.

Dolayısıyla süreç içerisinde bu konuda bir düzenleme yapılmamıştır.

⁷⁰ Dilekler, Kütahya, 1 Ocak 1937, s.2-3.

⁷¹ BCA, 490-1-0-0/496-1996-2.

⁷² CHP Kongre Dilekleri, 1940, s.484-491.

hususları yer almıştır.⁷³ Dolayısıyla genel olarak değerlendirildiğinde her ne kadar Kütahya bağlamında hükümet tarafından dileklerin belirli oranda gerçekleştiği görülsede Kütahya halkının yaşadığı problemlerin büyük çoğunluğunun çözülemediği anlaşılmaktadır. Nitekim memur tayini, sayım vergisi, tohumluk, okul ve yol gibi dilekler yıllarca değişmemektedir. Ayrıca bu dilekler Kütahya'nın süreç içerisinde gelişemediğini hala bir kasaba görünümünde olduğunu göstermesinin yanı sıra asıl geçim kaynağının da tarım ve hayvancılık olduğunu ifade etmektedir. Fakat bu noktada ülkenin içerisinde bulunduğu durumu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı göz önünde bulundurulursa aksaklıkların yaşanması doğal bir durumun tezahürüdür. Bunun dışında süreç içerisinde parti işlerinin büyük bir bölümünün düzene koyulduğu yine dönemin Kütahya Bölgesi Parti Müfettişi Hasan Vasıf Somyürek (Giresun Milletvekili) tarafından rapor hazırlanmıştır.⁷⁴ Somyürek raporunda partililer arasında özellikle vilayet idare heyetinde (Yücel, Kutman ve Toktar) bulunanların arasındaki çatışmanın varlığından bahsetmiştir. Bunun dışında kongrelerinde nizamnameye uygun olarak yapıldığından söz etmesinin ardından ilçelerde parti işlerin aksadığı üzerinde durmuştur. Özellikle de Uşak'ta işlerin çok iyi gitmediğini belirtmiştir.

1942 yılına gelindiğinde ise bu yıl vilayet kongresi düzenlemesi gerekirken büyük kongrenin almış olduğu mahalli kararları uygulamak için uğraşıldığından kongre toplanamamıştır. Fakat buna rağmen yine de 21 Ekim 1942'de merkez ilçe kongresi yapılmıştır.⁷⁵ 1943 yılında yapılan kongrelerde ise merkez ilçeye; Hakkı Niğdelioğlu, Uşak'a; Haşim Bulkaz, Emet'e; Mustafa Oruç Tavşanlı'ya, Ethem Serter, Gediz'e; Hasan Alanyalı ve Simav'a ise Celal Atalay idare heyeti reisi olarak seçilmişlerdir.⁷⁶ 1944 yılı kongreleri ise 4.11.1944-10.11.1944 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu yıl vilayet kongresinin toplanış tarihi ise 26 Aralık (Salı) 1944 olarak kararlaştırılmış olmasına rağmen 24 Aralık (Pazar) 1944 tarihinde Afyon Milletvekili ve bölge parti müfettişi Ali Taşkapılı'nın başkanlığında saat 10:30'da toplanmıştır. Dönemin Kütahya Valisi Tevfik Hadi Baysal ve Milletvekili Selahattin Kutman da kongreye katılmıştır. Vilayet idare heyetinin bir yıllık faaliyet raporu okunmasının, bütçe işlerinin düzenlenmesi ve dileklerle ilgili konuların tartışılmasının ardından ise dönemin idare heyeti seçilmiştir. Bu açıdan il idare heyetine Emin Toktar (Başkan), Zihni Kutlu, Mehmet Özel, Ahmet Bozbay, Memduh İspartalıgil, Talat Çini, Galip Uluç, Remzi Ergene ve Sadık Değirmencioğlu seçilmişlerdir. İlçe idare kurulları başkanlıklarına ise Merkezde, Hakkı Niğdelioğlu, Uşak'ta Haşim Bulgaz, Emet'te Mustafa Oruç,

⁷³ Bu yıl için sadece merkezden gelen dilekler tespit edilebilmiştir. Kütahya, 26 Aralık, 1941, s.2.

⁷⁴ Somyürek'in tefiş raporu dönemleri için bkz. BCA, 490-1-0-0/681-304-1.

⁷⁵ Yapıcı, 2015, s.29. C.H.P. Kongreleri, Ulus, 25 Aralık 1941, s.2, Ulus, 26 Aralık 1941, s.1.

⁷⁶ Seçilen idare heyeti reislerinin meslekleri ve parti içinde almış oldukları görevler açısından bakıldığında; Hakkı Niğdelioğlu Belediye azası ve CHP İdare Heyeti Kâtibi, Haşim Bulkaz çiftçi ve dokumacılar kâtibi, Mustafa Oruç Tüccar, Ethem Serter Çiftçi ve belediye azası, Hasan Alanyalı Tüccar, çiftçi ve umumi meclis azası, Celal Atalay ise ilkokul öğretmenidir. BCA, 490-1-0-0/174-694-1. Ayrıca bu süreçte vilayet idare heyeti başkanlığına da Emin Toktar seçilmiştir. Vilayet idare heyeti seçimi için bkz. C.H. Partisi Vilayet Reisliğine B. E. Toktar Seçildi, Kütahya, 28 Ocak 1944, s.1.

*Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli
Örneği*

Tavşanlı'da Ethem Serter, Gediz'de Abdullah Tırnava, Simav'da ise Şerif Ünal seçilmiştir⁷⁷

1945 yılına gelindiğinde CHP Kütahya kongrelerinin hakkında dönemin parti müfettişi olan Recai Güreli detaylı bilgiler vermektedir. Bu kapsamda ilk olarak 3 Kasım 1945 tarihinde Uşak Kongresi yapılmıştır. Bu kongreye halk yoğun ilgi göstermekle birlikte dönemin Kütahya Milletvekillerinden Alaeddin Tiritoğlu, Hamit Pekcan ve Selahattin Kutman da kongrede hazır bulunmuşlardır. Delegelerden 17'sinin bir kısmının hasta bir kısmının ise seyahatte olması nedeniyle kongreye 49'u katılabılmıştır. İlçe idare kurulu faaliyet raporu okunmasının ve bütçe ile hesap işlerinin yapılmasının ardından idare kurulu heyeti seçimi yapılmış ve bu seçim sonucunda Haşim Bulkaz, Cemalettin Bacakoğlu, Adnan Çalikoğlu, Rıza Salıcı, Mehmet Tiritoğlu, Mehmet Temoçin ve Salim Alyanak seçilmiştir. Ayrıca il kongresine katılmak üzere delegelerde belirlenmiştir.⁷⁸ Uşak Kongresinden bir gün sonra (4 Kasım) Simav Kongresi; Kutman, Pekcan ve Toktar'ın katılımıyla, ilçe kurulu başkanı Şerif Ünal tarafından açılmıştır. Yine usule uygun olarak idare heyetinin bir yıllık raporunun okunmasının ardından bütçe, hesap işleri ve dileklerle ilgilenilmiş ve akabinde ilçe idare heyeti seçimi yapılmıştır. Bu seçim neticesinde Belediye başkanı Arif Sümer, Manifaturacı Mehmet Ercan, Hamza Özcan (Tüccar), İsmail Çıplak (Tüccar), İsmail Kozan (Tüccar), Mehmet Ertekin (Halıcı) ve Sabri Alanyalı (Tüccar) idare heyetine seçilenler arasında yer almıştır. Bunun ardından il kongresine katılmak üzere delegeler seçilmiştir. Burada önemli olan husus ise idare heyetine seçilenlerin çoğunun mesleki açıdan tüccar olmasıdır. Parti işleri ile ilgilenmelerinin temel nedenini sermayelerini veya ticaretlerini artırma kaygısı olarak bir yorum yapılabilir. Fakat başlı başına bu yorum eksik kalmaktadır. Dolayısıyla tüccarların özellikle Simav bölgesinde parti işleri ile ilgilenmelerinin nedeni ayrı bir çalışma konusu olarak araştırılması gerekmektedir. Simav kongresinin tamamlanmasının ardından 5 Kasım 1945 tarihinde ise Gediz Kongresi toplanmıştır. Gediz kongresinde diğer ilçelerde de olduğu gibi Kutman, Pekcan ve Toktar yer almıştır. Kongreye otuz delegeden yirmi yedisi katılmıştır. İlçe idare kurulunun yıllık faaliyet raporunun okunması ve onaylanmasının ardından ilçe idare kurulu seçimi yapılmıştır. İlçe idare kuruluna Abdullah Tırnava, Hasan Alanyalı, Ahmet Alanyalı, Ali Akkaş, Hüseyin Ocaoğlu ve Mehmet Ocaoğlu seçilmiştir. İl kongresine katılacak olan delegeliklere ise Süleyman Atay (İlçe Belediye Başkanı), Mehmet Yüce Er ve İsmail Özer ilçe idare heyetine seçilen isimler arasında yer almıştır. Gediz kongresinden bir gün sonrasında ise (6 Kasım 1945) Emet Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede yine Kutman, Pekcan ve Toktar hazır bulunmuş ve kırk delegeden on beşi kongreye katılmıştır. Kongre ilçe parti başkanı Mustafa Oruç'un Ankara'da bulunması hasebiyle idare kurulu üyelerinden Cemal Dayıoğlu'nun (İlçe Belediye Başkanı) başkanlığında açılmıştır. Faaliyet raporları ve bütçe işlerinin kabulünün ardından ilçe idare heyeti ve il kongresine katılacak olan delege seçimleri yapılmıştır. Bu kapsamda

⁷⁷ BCA, 490-1-0-0/174-694-1. C.H. Partisi Kütahya Kongreleri Yapıldı, Kütahya, 29 Aralık 1944, s.1. Vilayet ve kaza kongresinin tarihleri için bkz. BCA, 490-1-0-0/174-694-1.

⁷⁸ Kongrenin yapılışı ve il kongresine katılacak delegelerin isimleri için bkz. BCA, 490-1-0-0/174-694-1.

Cemal Dayıoğlu, Rifat Tuncal, Mustafa Oruç, Ahmet Özkul, Ahmet Benli, Ali Gürelli ve Tahsin Çokan ilçe idare heyetine seçilirken, il kongresi delegeliklerine Mustafa Oruç, Rifat Tuncel, Ahmet Özkul, Cemal Dayıoğlu, Mustafa Pazar, Alaeddin Öğüycü ve Tahsin Çokan seçilmişlerdir. Tavşanlı kongresi ise 7 Kasım 1945 tarihinde yirmi üç delegenin yirmi birinin katılımıyla toplanmıştır. Kongrede yine Kutman, Pekcan ve Toktar yer almıştır. Dönemin parti ilçe başkanı Ethem Serter tarafından kongrenin açılmasının akabinde hesap, bütçe işleri ve dileklerin tespit edilmesinin ardından yapılan seçimin sonucunda Ethem Serter, Rıza Benli, Mustafa Özer, Rıza Ekiz, Emin Uykucuoğlu, Ferit Zeytinoğlu ve Sadık Boyacı idare heyetine seçilmişlerdir. Bunun dışında il kongresine katılacak delegeliklere ise yapılan seçim sonucunda Sait Turan, Mehmet Ünlü, Ethem Serter, Rıza Ekiz, Emin Uykucuoğlu ve Rıza Benli seçilmişlerdir. Son olarak merkez ilçe kongresi 8 Kasım 1945 tarihinde doksan sekiz delegeden yetmiş dördünün katılımıyla açılmıştır. Bu kongrede Kutman, Pekcan ve Toktar'ın yanı sıra Vali Baysal da hazır bulunmuştur. İlçe çalışma raporu, hesap, bütçe ve dileklerin okunmasının ardından idare heyeti seçimine gidilmiş ve yapılan seçim sonucunda Hakkı Niğdelioğlu, Kadir Sakıoğlu, Mehmet Gedik, İzzet Işıklı, İbrahim Ata(k), Fuat Kara ve Emin Şekercioğlu idare heyetine seçilmişlerdir. İl kongresine katılacak olan delegeliklere ise idare heyetine seçilen isimlerin tamamının yanı sıra Mehmet Gözen, Rıza Çekinmez, Memiş Tulum, Mustafa Günay, Rifat Özbay, Salih Erez, Hasan Küçükmemiş, İbrahim Tekin, Halil Tekmen, Aziz Con, Mahmut Ay, Ahmet Erbay, Ali Osman Tava ve Mehmet Kabadayı seçilmişlerdir.⁷⁹

Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kütahya ve CHP (1945-1949)

Bilindiği üzere II. Dünya Harbi 1945 yılında sona ermiştir. Savaşın akabinde oluşan iki bloklu yeni dünya düzeninde Türkiye liberal blokta yer almıştır. Aynı zamanda Türkiye'de tek partili rejim de sona ermiştir. Dolayısıyla bu durumu liberal blokta yer almanın bir sonucu olarak da ifade etmek gerekmektedir.⁸⁰ Nitekim 12 Haziran 1945 tarihinde dörtlü takririn ortaya çıkışıyla birlikte çok partili rejim aslında bir anlamda başlamıştır ki yaklaşık olarak altı ay sonra Demokrat Parti (DP) kurulmuştur.⁸¹ Dolayısıyla artık Cumhuriyet Halk Partisi iktidara tek namzet parti değildir. Bu nedenle parti içi işleyiş daha önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 1946 yılındaki kongrede Nuri Karâ başkanlığa seçilmiştir.⁸² 1947 yılının kongreleri ise 12.09.1947-30.09.1947 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu yılda yapılan kongrelerde ilçe idare heyeti başkanlıklarına Merkezde; İzzet Işıklı (Tüccar), Gediz'de; Hasan Alanyalı (Tüccar), Simav'da; Asım Simav (Halıcı), Tavşanlı'da; Ahmet Yumurtacı (Tüccar), Emet'te; Tahsin Çokan (Tüccar), Uşak'ta; Hakkı Erdem (Tüccar) ve Altıntaş'ta; Halil

⁷⁹ BCA, 490-1-0-0/174-694-1.

⁸⁰ Yapıcı, 2021b, s.368.

⁸¹ Dörtlü takrir için bkz. Dört İmza ile Verilen Bir Önerge Oybirliği ile Reddedildi, Ulus, 13 Haziran 1945, s.1., DP'nin kuruluşu için bkz. Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti, Cumhuriyet, 8 Ocak 1946, s.1. Falih Rıfkı Atay, Yeni Parti Kuruldu, Ulus, 8 Ocak 1946, s.1.

⁸² 1946 yılı kongreleri tespit edilememiştir. Bu nedenle sadece başkanlığa Nuri Karâ'nın getirildiği bilgisi mevcuttur. Bkz. C.H.P. İlçe Kongreleri, Ulus, 26 Aralık 1946, s.3.

*Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli
Örneği*

Gültekin (Çiftçi) seçilmişlerdir. Burada en dikkat çekici unsur ise yine ilçe idare heyeti başkanlarının çoğunun tüccar grubundan olmasıdır ki Işıklı aynı zamanda Ticaret Odası Başkanlığı görevini de yürütmektedir. Ayrıca bu süreçte Kütahya il idare kuruluna da Alaettin Tiritioğlu (Başkan), Nuri Karâ, Talat Çini, Hakkı Niğdelioğlu, Şinasi Atay, Lütfi Güran, Haydar Nakipoğlu, Hikmet Alabay, Rıza Ekiz, Musa Kazım Yılmaz ve Ethem Yücel seçilmişlerdir.⁸³ Takvimler 1948 yılını işaret ettiğinde bu yılın vilayet kongresi 4 Nisan'da müşahit Sadi Irmak, Muzaffer Akpınar dönemin Kütahya Milletvekilleri Halil Benli, Memduh İspartalıgil ve Ahmet Bozbay'ın hazır bulunmaları ve yetmiş altı delegeden yetmiş beşinin katılımıyla toplanmıştır. Kongrede çalışma raporu, hesap, bütçe ve dileklerin belirlenmesinin ardından idare heyeti seçilmiştir. Bu kapsamda Nuri Karâ, Talat Çini, Hakkı Niğdelioğlu, Şinasi Atay, Lütfi Güran, Alaeddin Tiritioğlu, Hikmet Alabay, Rıza Ekiz, Kazım Yılmaz ve Ethem Yücel seçilmişlerdir.⁸⁴ Bu yılın ocak ve bucak kongrelerinin de 1 Eylül-15 Eylül de yapılması planlanmıştır. Fakat Kütahya'da 1948 yılında kış şartlarının ağır olması nedeniyle kongreler ertelenmiştir. 1948 yılının parti içi işleyişi ise daha önceki dönemlerden pek farklı olmamıştır. Bu durum dönemin Afyon Bölgesi Müfettişi Talat Simer'in (Bursa Milletvekili) raporundan anlaşılmaktadır. Simer raporunda vilayet idare heyetinde bulunanların aralarında kırgınlıkların devam ettiğini belirtmiş ve hatta bu durumu "...Kütahya merkezimizde daimi bir huzursuzluğun için için kaynayaacağına inanıyorum" demekten kendisini alıkoyamamıştır. Ayrıca Bursa milletvekili çatışmaların yanı sıra Kütahya genelinde merkez ilçe de dahil olmak üzere ayrı ayrı sorunlar tespit etmiştir.⁸⁵ Dolayısıyla bu süreçte parti kendi içerisindeki problemleri çözememiştir. Bu problemler ise yerelden başlayıp genel olarak bütün parti içi işleyişte kendisini göstermiş ve bu durum halkın iktidar partisine olan güvenini kırmıştır Örneğin Çakmak bu problemlerden birinin de "CHP'nin taşra teşkilatlarında idareci olarak bulunan kişilerin yeterlilikler konusunda da kafalarda soru işaretleri bulunuyordu" sözleriyle ifade ederken İzmir Bölge Müfettişi Süreyya Örgüven'in yapmış olduğu teftiş neticesinde ortaya çıkarmış olduğu raporunda parti içerisinde görev alan kişilerin halk nazarında itibarlarının olmadığı gibi bu kişilerin parti için verimli siyaset yürütmediğini vurgulamıştır.⁸⁶ Dolayısıyla Kütahya haricinde benzer problemlerin diğer taşra örgütlerinde de yaşandığı anlaşılmaktadır.

1949 yılında kongrelerin yapılış tarihleri ocak kongreleri için 1 Eylül-1 Ekim arası, Bucak kongreleri 1 Ekim-1 Kasım, İlçe kongrelerinin ise 1 Kasım'dan Aralık ayının sonuna kadar yapılması, bunun dışında ilçeler bağlamında Merkez İlçe de 4 Kasım 1949, Altıntaş'ta 6 Kasım 1949, Tavşanlı'da 8 Kasım 1949, Emet'te 10 Kasım 1949, Gediz'de 12 Kasım, Simav'da 14 Kasım, Uşak'ta 17 Kasım ve il kongresinin 29 Aralık'ta toplanacağı planlanıp bu tarihler dönemin il idare kurulu başkanı Tiritioğlu tarafından Parti Genel Sekreterliğine bildirmiştir. Bu yıl yapılan ilçe kongrelerinin

---

⁸³ BCA, 490-1-0-0/279-1122-1.

⁸⁴ BCA, 490-1-0-0/174-694-1.

⁸⁵ BCA, 490-1-0-0/681-308-1. Tespit edilen yanlışlar için ayrıca bkz. Yapıcı, 2021a, s.165.

⁸⁶ Çakmak, 2017, s.335-336.

bazılarında usulsüzlükler yaşanmış⁸⁷ ve durum araştırılmıştır. Bununla birlikte yapılan seçimlerde Merkez ilçede; İzzet Işıklı (Başkan), Zeynel Bilek, Galip Uluğ, Kadir Sakaoğlu, Rize Özmütaf, Ahmet Şahin, Mehmet Tüzüner, Ahmet Bayar, Hasan Özmal, Altıntaş'ta; Rıza Yılmaz (Başkan), Halil Gültekin, Mehmet Cengiz, İbrahim Ergin, Mustafa Tığ, Hüseyin Şahin, Süleyman Korkmaz, Gani Başpınar ve Osman Açıkalin, Tavşanlıda; Ahmet Yumurtacı (Başkan), Ahmet Akan, Mustafa Öner, Ethem Serdaroğlu, Sacid Turan, Cemal Uslu, Emin Uykucuoğlu, Ahmet Ün ve Beyti Uysal, Emet'te; Tahsin Çokan (Başkan), Ahmet Serin, Ahmet Ekmekçi, Mustafa Tugay, İbrahim Hatipoğlu, Osman Özdemir, Ethem Başar, Ethem Kenik ve Mustafa Akay, Gediz'de; Süleyman Atay, Hasan Alanyalı, Raşit Ünal, H. İbrahim Uğur, Ahmet Peker, Kamil Gülgilek, Ahmet Sariağaoglu, Faik Pazaroglu ve İzzet Satıg, Simav'da; Asım Simav, Halil Ünal, Rıza Mert, Süleyman Sezgin, İbrahim Karahan, Mehmet Ertekin, Akif Gül, Azmi Göçkan ve Mustafa Gürsoy, Uşak'ta; Hakkı Erdem, Ahmet Yıllancıoğlu, Behçet Uşaklıgil, Nuri Ayan, Ragıp Atak, Mustafa Yümnü, Rıza Akbıykoğlu, Adnan Çalıkoğlu ve İsmail Sirkeli seçilmişlerdir. Bunun dışın il kongresinde yapılan seçimlerde Kütahya il idare heyetine Talat Çini (Başkan) Fuat Karâoğlu, İrfan Taşkın, Nuri Karâ, Mehmet Yurtçu, Mehmet Özel, Kadir Sakaoğlu, İbrahim Germiyanoglu, Ahmet Erbay, Kemal Keler(?) ve Mehmet Gözen seçilmişlerdir.⁸⁸ Bu yılki kongrelerde yapılan seçimlerde dikkat çeken husus ise eskilerin yanı sıra yeni isimlerin de il ve ilçe idare kurullarına da eklenmiş olmasıdır. Bu durum Türkiye'de çok partili rejime geçilmesiyle birlikte yerel örgütlenmelerde en azından Kütahya bağlamında da değişimin olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu süreçte Kütahya'da siyasetin aynı kişiler (aileler) tarafından yönetilmesinden rahatsızlıklar mevcuttur. Hatta böyle olmasından dolayı istifalar da söz konusudur. Bunun bir örneği de Tavşanlı Halkevi Başkanı Ferit Cavit Zeytinoğlu'nun daha 12 Aralık 1946 tarihinde istifa edişi oluşturmaktadır. Zeytinoğlu istifasında *"Bütün ceht ve emellerime rağmen parti idare kurulunu veraset usulünden ve aziz partimin çok kudretli ve çok temiz ellerde bulunması lazım gelen idaresini bu memleket ve partinin şeref ve haysiyetine uygun güçlü ellere temiz ve vatançı vicdanlara teslim ve tevdi ettiremedim... partinin çatısı altında geçen onbeş yıllık ömrümü gönlümün en temiz ve mağrur bir hatırası yaparak gözüm yaşlı, içim yaşlı olarak partiden istifa ediyorum."* derken partinin sürekli olarak aynı kişiler tarafından idare edildiğine haklı olarak vurgu yapmaktadır. Genel olarak idare heyetlerine bakıldığında tüccar grubundan yoğunluklu olarak katılım ve aynı isimler mevcut bulunmaktadır. Hatta bunlardan bir kısmı daha sonraki süreçte meclise girebilmişlerdir. Bu kapsamda Zeytinoğlu'nun haklılığı da gün yüzüne çıkmaktadır. Ancak Zeytinoğlu'nun CHP'den istifasının ardından DP'ye geçişini de ifade etmek gerekir. Kendisi daha sonra DP'den encümen azalığı ve il idare meclisinde görev yapmıştır. Dolayısıyla istifa mektubunda vurguladıklarında haklı olmakla birlikte daha sonraki süreçte kendisi DP'de siyaset yapmaya devam etmiştir.⁸⁹

⁸⁷ Yapılan usulsüzlükler için bkz. BCA, 490-1-0-0/174-694-1.

⁸⁸ BCA, 490-1-0-0/174-694-1.

⁸⁹ Zeytinoğlu'nun istifasının yanı sıra aynı süreçte Uşak'ta Ali Uğuz Kırçalı, Mustafa Demirci ve İsmail Serdaroğlu da istifa edenlerin arasında yer almaktadır. BCA, 490-1-0-0/450-1855-4.

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli Örneği

Sonuç

Millî Mücadelenin kazanılmasının akabinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından Halk Fırkasına dönüştürülmesi ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan sürecin ardından 1950 yılına kadar tek başına iktidarda kalan CHP, bu süreçte Türkiye'nin siyasi, sosyal ve iktisadi yapısını Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde şekillendirmeye çalışmıştır. Bu durumu Türkiye'nin modernleşme tarihinden ayırmak mümkün değildir. Ülkeyi idare etmesinin yanı sıra bir nevi toplum mühendisliği görevini üstlenmiş olan CHP, Türk modernizasyonunu en etkin ve hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmek için süreç içerisinde çıkartmış olduğu kanunlarla birlikte asıl olarak yerel örgütlenmelerini kullanmıştır. Özellikle CHP'nin yerel örgütlemelerinde gerçekleşen kongreler, ortaya çıkan dilekler veya diğer durumlar toplumun Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde istenilen noktaya ulaşip ulaşmadığını, sosyo-ekonomik yaşamın yaşanılan olay ve olgular karşısında nasıl gelişme kaydettiğini ifade etme açısından önem arz etmektedir.

Tarih boyunca Frig, Lidya, Pers, Bergama, Bitinya, Roma, Selçuklular, Germiyanogulları ve son olarak Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında bulunan Kütahya, özellikle coğrafi konumu itibariyle zikredilen bütün devletler açısından önem arz etmiştir. Nitekim Millî Mücadele sürecine de etkin destek veren Kütahya, CHP'nin 1924 yılından başlamak üzere yerel örgütlenmelerini oluştururken bu örgütlemelere ilk olarak eklenen şehirlerden biri olmuştur. Dolayısıyla Kütahya 1950 yılına kadar siyasetin en etkin olarak işlev gördüğü şehirlerden biri haline dönüşmüştür. Bu kapsamda da Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarda bulunduğu süreçte (1923-1950) Kütahya kongreleri önemlidir.

Arşivlerden 1930 sürecinden itibaren (bazı kesintiler hariç) Kütahya bağlamında CHP kongrelerini, kongrelerde alınan kararları veya süreç içerisinde parti içerisindeki işleyişi takip etmek mümkündür. Bu kapsamda genel olarak bir değerlendirme yapıldığında iç politika bir yana dış politikada yaşanan gelişmeler veya olaylar direkt olarak Kütahya kongrelerine de etki etmiştir. Nitekim süreç içerisinde ortaya çıkan Kütahya dilekleri bu durumun en net ifadesidir. Örneğin 1929 ekonomik krizinden sonra veya II. Dünya Savaşı sürecinde Kütahya halkının talepleri ağırlıklı olarak ekonomik meseleler etrafında yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra parti içi işleyiş açısından Kütahya kongreleri önemli tarihsel gerçeklikleri de ortaya koymaktadır. İlk olarak siyasi açıdan bakıldığında; parti içerisinde aynı kişilerin sürekli olarak görev aldığından bahsetmek gerekmektedir. Bunun sonucunda da partililer arasındaki çatışma ortamının

---

Bunun dışında Ferit Cavit Zeytinoğlu'nun yeğeni Reşat Zeytinoğlu ile mülakat yapılmıştır. Kendisinden alınan bilgiler doğrultusunda; Ferit Bey 1908 tarihinde doğmuş 91 yaşındayken (1999) vefat etmiştir. Ailesinden çok zengin olduğu için siyaset dışında başka bir iş ile meşgul olmamıştır. Ayrıca DP iktidarı sonrasında yine DP'den encümen azalığı ve il genel meclisi görevlerini üstlenmiştir. Gözlerinde problem olmasına rağmen Reşat Bey'in ifadesine göre tam bir kitap kurdudur. Okumayı oldukça sevmektedir. Bu kapsamda anısı Tavşanlı Cumhuriyet Meydanında bulunan Zeytinoğlu Kütüphanesinde yaşamaktadır.

kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Bu çatışma ortamı süreç içerisinde hem derinlik hem de ivme kazanmıştır. CHP'nin kuruluşunun ardından parti özetle; halkın problemlerini anlama, parti ve halk arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirme, parti teşkilatını denetleme ve teşkilat içerisinde ortaya çıkan problemleri çözme ve devrimlerin halk tabanında karışlığının ne olduğunu anlayabilmek için parti müfettişliğini etkinleştirmiştir. Parti müfettişliği görevini yürüten Milletvekilleri ise dönemsel olarak bölgelerinde bulunan teşkilatları denetleyip raporlarını oluşturmuşlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde; Kütahya'daki parti üyeleri arasındaki çatışma ortamı o kadar derin bir hale bürünmüştür ki bu durum parti müfettişleri raporlarına dahi sirayet etmiştir. Hatta müfettişler süreç içerisinde aralarında hizipleşme olan kişiler tarafından yanıtlanmışlardır. Bu durumu raporlardan anlamak mümkündür. Bunun dışında genel olarak kongreler Kütahya'da nizami bir şekilde yapılmıştır. Fakat yine de dönemsel olarak çeşitli olaylar bu kongrelerde meydana gelmiş ve bazıları da tekrarlanmak durumunda kalmıştır. Hatta bu nedenle süreç içerisinde istifalar söz konusu olmuştur. İkinci olarak sosyo-ekonomik açıdan değerlendirildiğinde; Kütahya'nın sanayileşme çabalarının olmasına rağmen bir kasaba görünümünden kurtulamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim kongreler sonucunda kararlaştırılan dilekler genel olarak tarımsal üretime yönelik ekonomik faaliyetler çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca bayındırlık işleri için tespit edilen dilekler yine bu duruma ayrı bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak Kütahya'da CHP'nin tek parti döneminde kısmi olarak başarılı olduğunu söylemek gerekmektedir. Partinin tam olarak bu bölgede başarı sağlamamasının temel sebebi ise Kütahya kongrelerinden anlaşılacağı üzere sürekli olarak aynı isimlerin CHP içerisinde politik faaliyetlerini sürdürmelerinden kaynaklanmıştır. Nitekim bu kişilerin aralarındaki çatışma ortamının asıl kaynağının daha fazla güç isteme arzusu olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durum Kütahya'da hem partiye hem de şehir halkına zarar vermiştir. Yine CHP genel merkezinin süreç içerisinde ortaya çıkan problemleri çözmek istemesi, kongreler kapsamında temin edilen dilekleri yerine getirme arzusu da takdire şayan bir durum arz etmektedir. Dolayısıyla yaşanan bütün bu gelişmeler neticesinde, 1950 seçimlerinde DP'nin Kütahya'dan yaklaşık olarak %52 oy almış olmasının ve Kütahya halkının ülkeyi yönetmeye DP'yi uygun bulmasının nedenlerinden birinin de CHP'nin yerel örgütlenmesinin tam anlamıyla bir başarı yakalayamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli Örneği

KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/120-14-20, (03.06.1938), *Tunceli Vali Yardımcılığına Sedat Erim'in, Mülkiye Müfettişliğine Basri Konyar'ın Tayini.*

BCA, 490-1-0-0/1757-1132-3, (26.12.1938), *Kütahya'daki Parti malı gayrimenkullerin tapu ve inşaat işleri ile Vakıflar İdaresi'ne ait binanın tahliye davası*

BCA, 490-1-0-0/496-1996-2, (30.12.1938), *Kütahya İl Kongresi Dilekleri.*

BCA, 490-1-0-0/680-302-1, (02.02.1940), *Kütahya İlinin Teftiş ve Çalışma Raporları.*

BCA, 490-1-0-0/5-23-1, (22.08.1940), *CHP Teftiş Bölgelerini Gösteren Cetvelin Gönderildiği.*

BCA, 190-1-0-0/202-798-4, (04.06.1941), *CHP Kütahya Vilayeti Kongre Zabıtları.*

BCA, 490-1-0-0/681-304-1, (16.02.1942), *Kütahya İlinin Teftiş ve Çalışma Raporları.*

BCA, 490-1-0-0/450-1855-4, (20.12.1946), *CHP Kütahya Teşkilatından İstifa Edenlerin İsim Listeleri.*

BCA, 490-1-0-0/681-308-1, (02.12.1948), *Kütahya İlinin Teftiş ve Çalışma Raporları.*

BCA, 490-1-0-0/279-1122-1, (07.03.1949), *Kütahya İl ve İlçe İdare Kuruluna Seçilenlerin Listesi.*

BCA, 490-1-0-0/174-694-1, (23.11.1950), *CHP Kütahya İl İdare Kurulu'nun Kongre Zabıtları.*

b. Süreli Yayınlar

Vilayetimiz Teşkilat Heyeti, *Kütahya*, 28 Aralık 1930.

Kaza Kongrası, *Kütahya*, 28 Aralık 1930.

Halk Fırkası Kongraları, *Kütahya*, 4 Ocak 1931.

Vilayet Kongrası, *Kütahya*, 17 Ocak 1932.

Kaza Kongresi, *Kütahya*, 12 Şubat 1933.

C.H.F. Kongreleri, *Kütahya*, 19 Şubat 1933.

C.H.F. Kongresi, *Kütahya*, 19 Mart 1933.

Kütahya Orta Mektebi Lise Oldu, *Cumhuriyet*, 18 Mart 1933.

Kaza Kongresi, *Kütahya*, 4 Mart 1934.

Kütahya Kaza Kongresi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1934.

Gediz'de C.H.F. Kongresi, *Kütahya*, 7 Ocak 1934.

C.H. Fırkası Kongreleri (Emet), *Kütahya*, 28 Ocak 1934.

C.H. Fırkası Kongreleri (Simav), *Kütahya*, 28 Ocak 1934.

C.H.F. Vilayet Kongresi, *Kütahya*, 3 Mart 1935.

C. Halk Partisinin Bu Yıl Başardığı İşler, *Kütahya*, 14 Şubat 1936.

- C.H.P Genel Sekreterliği, *Ulus*, 15 Haziran 1936.
Beyanname, *Ulus*, 19 Haziran 1936.
Partinin Beyannamesi, *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1936.
C.H.P İl Kongrelerinde Birer Mebus Müşahid Olarak Bulunacaktır, *Ulus*, 13 Kasım 1936.
C.H.P Kongreleri Devam Ediyor, *Ulus*, 1 Ocak 1937.
Dilekler, *Kütahya*, 1 Ocak 1937.
Yurdun Her Tarafında C.H.P. Vilayet Kongreleri Dün Başladı, *Ulus*, 16 Aralık 1938.
Kütahya'da C.H.P. Vilayet Kongresi Hazırlıkları, *Ulus*, 14 Aralık 1938.
C.H. Partisi Kongreleri, *Kütahya*, 1 Aralık 1939.
C.H. Partisinde, *Kütahya*, 8 Aralık 1939.
Parti Kaza Kongreleri, *Kütahya*, 22 Aralık 1939.
C.H. Partisi Kaza Kongresi Geçen Pazartesi Günü Toplandı, *Kütahya*, 29 Aralık, 1939.
Kütahya, 6 Aralık 1940.
Kütahya, 13 Aralık 1940.
Kütahya, 20 Aralık 1940.
Kütahya, 26 Aralık, 1941.
C.H.P. Kongreleri, *Ulus*, 25 Aralık 1941, s. 2,
C.H.P, *Ulus*, 26 Aralık 1941.
C.H. Partisi Vilayet Reisliğine B. E. Toktar Seçildi, *Kütahya*, 28 Ocak 1944.
C.H. Partisi Kütahya Kongreleri Yapıldı, *Kütahya*, 29 Aralık 1944.
Dört İmza ile Verilen Bir Önerge Oybirliği ile Reddedildi, *Ulus*, 13 Haziran 1945.
Demokrat Partisi Dün Resmen Teessüs Etti, *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946.
Falih Rıfkı Atay, Yeni Parti Kuruldu, *Ulus*, 8 Ocak 1946.
C.H.P. İlçe Kongreleri, *Ulus*, 26 Aralık 1946.
Hakkı Uyar, Devletin Partisinden Parti Devletine, *Cumhuriyet*, 3 Ekim 2019.

c. Araştırma-İnceleme Eserler

- Akşin 2008 Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C.4, İstanbul: Cem Yayınevi.
Akşin 2010 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Armaoğlu 2012 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
Bal 2013 Serhat Bal, "CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği", *Belgi*, Sayı:6, s.731-741
Bila 2008 Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, İstanbul: Doğan Kitap.
C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, Ankara: TBMM Matbaası, 1931.

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İçi İşleyiş (1930-1949): Kütahya İli Örneği

- CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935*, Ankara: Ulus Basımevi, 1935.
- CHP Kongre Dilekleri*, (e-kitap), TBMM Kutup., Siyasi Parti Yay., 1940-0487-0493 (Kütahya), Ankara: 1940
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Ankara: 1923.
- Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, 1938.
- Çakmak 2017 Fevzi Çakmak, “Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt:17, sayı:17, s.319-348.
- Demirel 2003 Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gönüllü 2015 Ali Rıza Gönüllü, “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:38, s.69-102.
- Jaeschke 2011 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev: Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Metin 2021 Barış Metin, “Tanıkların Hatıralarına Göre Millî Mücadele Yıllarında Kütahya”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:67, s.205-221.
- Metinsoy 2006 Murat Metinsoy, “Erken Cumhuriyet Döneminde Mebusların İntihap Dairesi ve Teftiş Bölgesi Raporları”, *Tarih ve Toplum*, sayı:3, s.103-169
- Mumcu 1982 Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi.
- Mustafa Kemal Atatürk *Nutuk*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Öztürk 2021 Ahmet Öztürk, *Doktorlar Köy Yollarında*, İstanbul: Kitap Kulübü Yayınları.
- Salman Bolat ve Demirarslan 2013 Bengül Salman Bolat ve Tekin Demirarslan, “Lozan Görüşmeleri Sırasında Meclis’te Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansıması”, *Atatürk Yolu*, Sayı:53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), s.29-60
- TBMM Albümü 1920-2010*, Cilt: 1 (1920-1950), Editörler: Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayını, İkinci Basım.
- Tunçay 1999 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uyar 1999 Hakkı Uyar, *Tek parti dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Hasan YAPICI

- Uyar 2012 Hakkı Uyar, *100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2010)*, Ankara: Ankaha Yayınları.
- Uzunçarşılı 1932 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Yaman 1992 Ahmet Emin Yaman, "Başkomandanlık Kanunu", *Atatürk Yolu*, Cilt:3, Sayı:9, s.85-110.
- Yapıcı 2021a Hasan Yapıcı, "Parti Çalışma ve Müfettiş Raporlarına Göre CHP ve Hizipleşme: Kütahya Örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 70, s.152-168.
- Yapıcı 2021b Hasan Yapıcı, "Dünya'da Konjonktürel Değişimler ve CHP: 3. ve 7. Kurultayların Türkiye'ye Yansımaları", *Belgi*, Sayı: 22, s.353-375.
- Yapıcı 2023 Hasan Yapıcı, *Tek Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Milli Burjuvazi*, İstanbul: Çizgi Kitabevi.

d. Tezler

- Gökdül 2022 Ali Gökdül, *Kütahya'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi, İktisadi ve Sosyokültürel Hayat (1923-1950)*, Uşak: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yapıcı 2015 Hasan Yapıcı, *Tek Parti Dönemi Kütahya CHP Örgütlenmesi (1930-1950)*, Kütahya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Erdoğan 2006 Mubahat Erdoğan, *Milli Mücadelede Kütahya ve Çevresindeki Savaşlar*, Kütahya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse 2010 Mustafa Köse, *1927 Nüfus Sayı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Afyonkarahisar: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SUMMARY

Kütahya, which has hosted great civilizations throughout history; Phrygian, Lydia, Persia, Pergamum, Bithynia took place under the rule of Rome. Kütahya's entry into the domination of the Turks only took place during the period of the Turkish Seljuks. After the weakening of the Seljuk administration, the city, which was captured by the Germiyanogulları, later entered the Ottoman administration. Therefore, until the collapse of the empire, it remained under the sovereignty of the Ottoman Empire and remained loyal to the grand vizierate. Between 1566 and 1893, it was the centre of the Anatolian State. Therefore, the city had the same importance in this process as it was before the domination of the Ottoman Empire. As it is known, empires began to

Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri ve Parti İi İŖleyiŖ (1930-1949): Kütahya İli Örneği

disintegrate within the framework of the nationalist ideology that emerged after the French Revolution. This situation was affected by the Ottoman Empire, as it was an empire. As a matter of fact, it is necessary to evaluate the edicts (Tanzimat and Islahat) that emerged during the 19th century, the liberation remedies of the Ottoman intellectuals (Ottomanism, Islamism, Turkism, Westernism) and even democratization activities (I. and II. Constitutional Monarchy) in this context. All the steps taken to save the empire yielded no results. As a matter of fact, it should be said that the Ottoman Empire became a semi-colonial state economically as well as its military and political failures. In this context, the empire was transformed into foreign dependency by the imperialists in the process. However, despite the democratic breakthrough with the Balkan Wars, it was understood that disintegration was inevitable. As a matter of fact, with the signing of the Armistice of Mudros as a result of the First World War, the empire began to disintegrate with the occupations of the allies.

As it is known, Mustafa Kemal Pasha, who went to Anatolia after the beginning of the invasions, succeeded in bringing the country to salvation with the activities he carried out. One of the most important milestones in the process leading to liberation was the Sivas Congress. As a matter of fact, the resistance movements that emerged regionally in this congress were united under the umbrella of the Anatolian and Rumelian Defence of Rights Society (A-RMHC). Therefore, it was A-RMHC that brought the country to liberation. Due to the importance of A-RMHC, this group was transformed into the People's Party by Mustafa Kemal (Atatürk) himself after the National Struggle was won. Thus, between 1923-1950, the Republican People's Party, which will leave a deep impression on Turkish political history, was established. In the process after the proclamation of the republic, party organization started throughout the country and the issue of organization was given great importance by the party. As a matter of fact, there is a lot of work to be done for the party due to reasons such as the new establishment of the country and the fact that the regime is different from the previous period. In this respect, local organizations were used in order to explain the ideology of the Republic and the revolutions made to the public and to understand whether there was a response to what was wanted to be done within the framework of the new regime. After the establishment of the party, Kütahya was one of the first cities included in this organization.

Just as Kütahya was important during the National Struggle period, it continued to be important for both the country and the ruling party in the Republican period. As a matter of fact, the party quickly organized its organization in the districts of Kütahya. Therefore, within the framework of the documents in the archives, it is possible to follow the party congresses in the context of Kütahya, the decisions taken at the congresses or the functioning of the party during the process, starting from the 1930s (with the exception of some interruptions). In this context, when a general evaluation is made, developments or events in foreign policy, aside from domestic politics, directly affected the Kütahya congresses. As a matter of fact, the Kütahya wishes that emerged during the process are the clearest expression of this situation. In addition, Kütahya congresses reveal important historical realities in terms of internal party functioning. Firstly, from a political point of view; It is understood that the same people are

constantly working in the party. As a result, the atmosphere of conflict between the party members became inevitable. This conflict environment gained both depth and momentum in the process. After the establishment of the CHP, the party summarized; It has activated the party inspectorship in order to understand the problems of the people, to strengthen the relationship between the party and the people, to control the party organization and to solve the problems that arise within the organization, and to understand what the reaction of the revolutions is at the grassroots level. Deputies, who act as party inspectors, periodically audit the organizations in their regions and prepare their reports. When evaluated from this point of view; The atmosphere of conflict between party members in Kütahya has become so deep that this situation has even spread to the reports of party inspectors. Even the inspectors were misled by people who had schisms during the process. Apart from this, congresses were held in Kütahya in general. However, periodically various events took place in these congresses and some of them had to be repeated. Secondly, when evaluated from a socio-economic point of view; It is understood that Kütahya could not get rid of the appearance of a town despite the efforts of industrialization. As a matter of fact, the wishes decided as a result of the congresses were generally shaped within the framework of economic activities for agricultural production. In addition, the wishes determined for public works are another proof of this situation. For all reasons, it must be said that the CHP was partially successful in Kütahya during its single-party period. As a matter of fact, although the party organization did not act at the desired level in Kütahya, the desire of the CHP headquarters to solve the problems that emerged during the process and the desire to fulfill the wishes provided within the scope of the congresses is an admirable situation. Therefore, as a result of all these developments, it should be understood that one of the reasons why the DP received approximately 52% of the votes from Kütahya in the 1950 elections and that the people of Kütahya found the DP suitable for governing the country was due to the fact that its local organization did not achieve a full success.